

TARTIŞILAN BOYUTLARIYLA KÜRESELLEŞME

Editörler

Osman TEKİR • Şerif ÖNER

Prof. Dr. Ruşen KELEŞ'in Önsözü ile..

Tartışılan Boyutlarıyla **KÜRESELLEŞME**

Editörler
Osman TEKİR
Şerif ÖNER

Prof. Dr. **Ruşen KELEŞ**'in Önsözü ile

© Bu kitabın Türkiye’deki her türlü yayın hakkı Gazi Kitabevi Tic. Ltd. Şti’ye aittir, tüm hakları saklıdır. Kitabın tamamı veya bir kısmı 5846 sayılı yasanın hükümlerine göre, kitabı yayınlayan firmanın ve yazarlarının önceden izni olmadan elektronik, mekanik, fotokopi ya da herhangi bir kayıt sistemiyle çoğaltılamaz, yayınlanamaz, depolanamaz.

Kapak Tasar m

Yusuf Özalp

Düzenleme

Rüstem Azgın

Bask

Pelin Ofset Tipo Mat. San. ve Ltd. Şti.
İvedik Orgn. Sanayi Bölğ. Matbaacılar Sitesi,
558. Sok. No.28-30 Yenimahalle / ANKARA

Bask Y l

Nisan 2010

ISBN

978-605-5804-56-5

GAZİ KİTABEVİ TİC. LTD. ŞTİ.

MERKEZ | ŞUBE

Döğol Cad. 39/C Beşevler, ANKARA	Taşkent Cad. 5/B Bahçelievler 1. Cad., ANKARA
Tel: (0 312) 223 77 73 - Faks: (0 312) 215 14 50	Tel: (0 312) 213 32 82 - Faks: (0 312) 222 84 37
www.gazikitabevi.com.tr	info@gazikitabevi.com.tr

İÇİNDEKİLER

İDEOLOJİLER AÇISINDAN KÜRESELLEŞMENİN YORUMLANMASI

Hasan Hüseyin AKKAŞ 1

SANAYİ TOPLUMUNDAN ENFORMASYON TOPLUMUNA ULUSLARARASI İLETİŞİM DÜZENİNİN DÖNÜŞÜMÜ VE KÜRESELLEŞME: ETKİLEŞİMLER, SORUNLAR VE ELEŞTİRİLER

Mustafa ÖKMEN / Serhat BAŞTAN 25

KÜRESELLEŞME ve KOZMOPOLİTANİZMİN İMKANI

Ahmet Kemal BAYRAM 53

KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE DEĞİŞEN HAFIZA ALGISI: ONARICI ADALET METODLARI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Sevcan KARCI 75

KÜRESELLEŞEN SİVİL TOPLUMUN DEMOKRATİKLEŞME SÜRECİNDEKİ İŞLEVİ, KATKILARI VE TEMEL SORUNLAR

Osman TEKİR 87

KÜRESELLEŞME KÜLTÜR İLİŞKİSİ

Uğur YILDIRIM / İsmail GÖKTÜRK 105

KÜRESELLEŞME SÜRECİ VE ÇOK ULUSLU ŞİRKETLER

Sabri TEKİR 125

FİNANSAL KÜRESELLEŞME ve KÜRESELLEŞMENİN FİNANSAL PİYASALARA ETKİLERİ

Yücel AYRIÇAY / Fikret SÖZBİLİR 139

KÜRESELLEŞMENİN BÖLGESEL VE YEREL KALKINMAYA ETKİSİ

Hakkı ODABAŞ 161

KÜRESELLEŞEN DÜNYADA İSTİHDAM SORUNU

Şenol YAPRAK 173

**KÜRESELLEŞME ÇERÇEVESİNDE YERELLEŞME VE
BÖLGESELLEŞME EĞİLİMLERİ**

Mustafa ÖKMEN / Süleyman Yaman KOÇAK 189

**KÜRESEL KAPİTALİST DÜZENİN MEKANSAL SONUCU: KENTLER
ARASI REKABET VE KENTSEL GİRİŞİMCİLİK**

Bahar GEDİKLİ 203

**KÜRESEL YÖNETİM ANLAYIŞININ TÜRKİYE’DE YEREL YÖNETİMLER
ÜZERİNDEKİ YASAL VE KURUMSAL ETKİLERİ**

Şerif ÖNER 227

**KÜRESELLEŞME VE ULUSLARARASI GÜVENLİK SİYASETİNDEKİ
DEĞİŞİM**

Hasan KORKUT 253

SANAYİ TOPLUMUNDAN ENFORMASYON TOPLUMUNA ULUSLARARASI İLETİŞİM DÜZENİNİN DÖNÜŞÜMÜ VE KÜRESELLEŞME: ETKİLEŞİMLER, SORUNLAR VE ELEŞTİRİLER

*Mustafa ÖKMEN**

*Serhat BAŞTAN***

1. GİRİŞ

Üçüncü bin yılın başında bulunduğumuz bu zaman diliminde dünya ölçeğinde kapsamlı değişikliklere; teknolojik, ekonomik ve bunlarla bağlantılı olarak siyasi ve sosyal boyutlu yeni dönüşümlere tanıklık ediyoruz. Küreselleşme çok uluslu bir kapsamda ekonomik bağlantıları, küresel benzeşmeye doğru giden yaşam tarzlarını, kültürleri, sosyal etkileşim biçimlerini, uluslararası parametreleri daha yoğun olarak temel almak zorunda kalan siyasal ilişkileri yeniden yapılandırmaktadır. Ekonomik ve teknolojik değişimle başlayan bu gelişmeler, siyasal alana ve kültürden ideolojiye kadar geniş bir yelpazede ilişkileri yeniden tanımlamaktadır. Küreselleşmenin etkileri kaçınılmaz görünmektedir.

Artan dünya ticaretine, ulaşım teknolojilerindeki gelişmelere paralel olarak, çeşitlenen, türevleştirilen, hız ve performansı artırılan, etkileşimliliğe uygun hizmetlerle donatılan iletişim araçları, olumlu veya olumsuz etkileriyle küreselleşmenin çıktılarını dünyanın her köşesine taşımaktadır. Uluslararası enformasyon altyapısı, ihraç ekonomilerine ve rekabet gücüne dayalı sayısal ekonomilerin üremesine yol açmaktadır. Ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasal ilişkilerinin sayısal sunum temelinde yeniden tanımlandığı bir dünyada enformasyon üretimi, alış-verişi ve tüketimi, yeni sosyal yapıların ve kurumların oluşturulmasında belirleyici ana faktörlerden biri olmuştur.

Altyapı ve ekonomik bazda enformasyon teknolojilerindeki hızlı ve uzun vadede yönü öngörülemez gelişmeler, küreselleşmeye ilişkin literatürün de aynı hızda ve belirsizlik içinde eskimesine yol açmaktadır. Yine de enformasyon çağının ve onun getirisi olan teknolojilerin ulusal ve uluslararası boyutları ile olumlu ya da olumsuz etkileri tartışmaya değer bulunmaktadır. Enformasyon çağı ve içeriği, küreselleşmenin ‘yapıcı unsur’larından biri olarak görülmektedir. Bir taraftan bu yapıcı unsurun, ekonominin bütün sektörlerinde genel olarak veri kaynaklarına ve bilgiye erişiminin yollarını zenginleştirerek üretim, dağıtım ve tüketim bağlantılarını verimlileştirmesi övülerek taçlandırılırken; diğer taraftan enformasyon ve teknolojiye erişim

* Prof.Dr., Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

** Yrd.Doç.Dr., Celal Bayar Üniversitesi Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu

engellerinin fakirleştirdiği sosyal grupların ve sınıfların, ülkelerin enformasyon üretmede ve yaymada geri kalmaları, küreselleşme cengeline etkisizleşmeleri kaygıyla karşılanmaktadır. Bu bağlamda özellikle uluslararası iletişim düzeninin etkileri küreselleşme üzerine tartışmaların odak noktalarından birini oluşturmaktadır.

Dolayısıyla küreselleşme olgusunun böylesine yoğun ilgi ve tepki çeken önemli yönünün irdelenmesi, kitabın kapsamı açısından ciddi bir eksiği doldurmaktadır. Bu çerçevede kitabın bu bölümü öncelikle sanayi çağından enformasyon çağına doğru geçişin kritiğini yapmaktadır. Ardından enformasyon çağıının en önemli bileşenlerinden biri olan uluslararası iletişim düzeninin güncel hali ve küreselleşme ile arasındaki sıkı ilinti irdelenmektedir. Son tahlilde ise, küreselleşmeyle bağlantılı olarak, uluslararası iletişim düzeninin Batı ile ‘Batı olmayan’ arasındaki derin uçurumlara kültürel ve siyasal sorunlar ekseninde dikkat çekmekte ve bu sorunların aşılmasında alternatif, adil ve daha demokratik bir küresel paylaşım düzeni için yararlanılabilecek bilişim potansiyelleri ele alınmaktadır.

2. SANAYİ TOPLUMUNDAN ENFORMASYON TOPLUMUNA TEKNOLOJİK DÖNÜŞÜM VE KÜRESELLEŞME

2.1. Sanayi Toplumunda Kriz ve Yapısal Değişim

Sanayi devrimini yaratan teknolojilerin, üretimde; yani ekonomik alanda artan ölçüde kullanılmasına ve yeni sosyal yapıların doğmasına yol açan sanayi toplumu, iki ayrı ideoloji ve iki ayrı dünya görüşünün doğmasına yol açtı; Liberal Kapitalizm ve Marksizm. Bu ikili yapı ve krizler “sosyal devlet” ve “refah devleti” uygulamaları ile aşılmaya çalışılıyordu. Marksizm, sanayi toplumuna özgü referanslar ile yoğrulmuş olmasına rağmen, hiç de sanayi toplumu sayılamayacak Rusya’da, yani Doğu’dan alıcı buluyor ve bir anlamda Doğu-Batı blokları oluşuyordu (Baydur, 1996: 52). Onun için son yarım yüzyıl, ormandaki ayıya beslenen korkuyla geçmiştir. Demokrasi ve kapitalizm, diktatörlük ve komünizmle karşı karşıya kalmıştır (Thurow, 1994: 8). Dünya böylece iki kutuplu bir sisteme angaje olur.

Dünyanın politik ve ekonomik değerleri, bu zıtlaşmacı ikili yapı üzerine kurulup, soğuk savaş şeklinde varlığını sürdürürken, diğer yandan sanayileşme sürecine katılamayan az gelişmiş ülkeler ise, Üçüncü Dünya olarak ayrı bir blok oluşturdular. Ancak bu ülkeler de genelde, ya Batı Bloku’nun ya da Doğu Bloku’nun etki alanı içinde konumunu belirleyerek dünya politik ve ekonomik düzeni içinde yerlerini aldılar. Dünyanın bu yeni düzeninde; ideolojik kutuplaşma, Doğu-Batı arasında; aksine gelişmişlik ve az gelişmişlik farkı ise; Kuzey-Güney arasında bir kutuplaşma yaratmıştı (Erkan, 1997: 9).

Sanayileşme sürecinin belki de son kertesini sayılabilecek Refah Toplumu veya Tüketim Toplumu, 1960’lı yıllarda doruk noktasına ulaştı. 60’lı yılların sonlarına doğru (özellikle 1967 ve 1968) ABD ve Batı Avrupa ülkelerinde ekonomik

durgunluk ve kriz baş gösterdi. 70'lerin başında Dünya para düzeninde köklü değişiklikler oldu. Sabit kur sistemi terk edilerek esnek kur sistemine geçildi. 1973'lerde Dünya petrol krizi baş gösterdi. Nihayet artık "büyümenin sınırları" tartışılıyor ve giderek çevre bilinci oluşuyordu.

Aslında, petrol krizinin yarattığı etkileri aşma çabaları Batı Bloku'nda yeni teknolojileri uygulamak için fırsat yarattı. Çünkü her köklü ekonomik kriz yeni teknolojileri ve yeni organik bilgiyi kullanmak için uygun bir ortam ve fırsat doğurur. Gerçekten de bu dönemde de öyle oldu ve uygulamaya konulan yeni teknolojiler işgücü tasarruf edici nitelikteydi.

Bu noktada şöyle bir ifadede de bulunulabilir: Değişim hızı arttığında, ölçeği ve etkilediği sistem ile alt-sistemler de artıyor. Zira Sanayi Toplumu yüz yıl içinde yapı itibari ile kurumlaşıp oluştu. Fakat enformasyon toplumu, neredeyse on yıl içinde kurumlaşmaya yüz tuttu. İşte bu gelişme hızı, insanların enformasyon teknolojilerine uyum esnekliğinden kaynaklanmaktadır. Bu, insanlığa özgü konjonktürel uyum esnekliğinin yüksekliği, enformasyon toplumunun insanlığa getireceği dönüşüm ve değişimin çok daha derin ve köklü olacağının habercisidir (Baydur, 1996: 52).

Bütün bunlar olurken, sanayi devriminden sonra oluşan yeni toplum yapısı ile birlikte gündeme gelen yeni sorunlar da söz konusu olmuştur. Sanayileşme sürecinin ilk dönemlerinde, söz konusu dönüşüm ve gelişmeden fazlası ile yararlanabilen sosyal kesimler yanında, bundan yeterince yararlanamayan sosyal kesimler de ortaya çıkmıştı. Belli bir kesimin hızla zenginleşmesi yanında, günde on altı saat boğaz tokluğuna çalışan ve hiçbir güvencesi olmayan yığınlar oluşmuştu. Böylece toplum, sanayileşmenin ilk yüzyılında ikiye bölünmüş bir sosyal (sınıfsal) yapı sergiledi. Ancak zaman içinde bu yapının sürdürülemez olduğu görülünce, sanayileşmenin ikinci döneminde (1873 sonrası) geliştirilen "sosyal güvenlik" sistemleri ve politikalarıyla, toplumsal bütünleşmeye (social integration) yönelik uygulamalar artırıldı. Sanayileşme sürecinde ikiye bölünen toplumsal yapı, yeni politikalarla sosyal, politik ve kültürel açıdan bütünleşme sürecine yöneldi. Bu aşamada sanayi toplumunun politik dünya görüşü olan klasik liberalizm evrimleşip gelişirken, sanayi toplumu da yapısal olarak değişmiştir.

Sanayi toplumu; tarıma dayalı geleneksel toplumu geride bırakarak; teknolojisi, ekonomisi, sosyal ve kültürel sistemleri tamamen eskisinden farklı yeni bir toplum yapısı yaratmıştı. Bu yeni toplum yapısı, durağan değildi. İçerdiği teknoloji ve ortaya çıkan yenilenmelerle birlikte kendi içinde sürekli gelişip, değişiyordu.

Zaman içinde tarımsal üretimin milli gelirden ve istihdamdaki ağırlığı, başlangıçtaki % 80 dolayındaki payından % 3-5'lere kadar düşmüştü. İlk aşamada sanayi üretiminin payı artıyor ve % 50'lere kadar çıkıyordu. Bu süreçte sanayinin çeşitli dalları önem kazanıyordu. Başlangıçta, temel mallar üreten sektörler olan gıda ve tekstil gelişirken, daha sonra demir-çelik, kimya sanayi gibi ara yatırım malları

sanayileri geliyordu. Ancak, sanayi toplumunun son döneminde sanayinin payı % 50'ler dolayından % 40'ların altına düşerken, hizmetler sektörünün payı % 60'ların üzerine çıkıyordu. Böylece sanayi toplumunun son aşaması olarak hizmet toplumuna ulaşmıştı (Erkan, 1997: 8).

Bütün bu ekonomik, politik ve sosyal gelişmeler yepyeni bir yapılanmaya, enformasyon toplumuna doğru bir süreci başlatacaktır. Ekonomik dönüşüm sürecinin üçüncü aşamasına geçiş anlamında enformasyon toplumu ya da sanayi-ötesi toplum, ekonomik, teknolojik, sosyal ve siyasal ilişkiler sistemi ve yapılanması ile yavaş yavaş belirginleşip, öne çıkmaya başlayacaktır.

2.2. Sanayi Toplumunun Temel Sorunlar ve Küreselleşme

İnsanlık tarihinin son üç yüzyılına damgasını vuran sanayi uygarlığı yerini, aşama aşama yeni bir uygarlığa bırakmakta ve bazı yazarların “enformasyon toplumu” bazılarının “sanayi-ötesi toplum” bazılarının da “bilgi toplumu” dediği yeni bir yapılanmayla karşı karşıya bulunuyoruz.

Sanayi toplumunun ürünü olan temel kurumlar son derece ciddi bir sarsıntı geçirmekte; zaman ve mekan kavramları değişmektedir. Fabrika üretiminin egemenliğindeki sanayi toplumunun sosyo-kültürel ve sosyo-politik yapısını oluşturan, ulus-devlet, kitle örgütleri, modernite, akıl ve pozitivist bilim gibi kavram ve kurumlar yeniden sorgulanmakta ya da son derece ciddi bir kriz yaşamaktadır (Bozkurt, 1996: 13).

Tüm bu gelişmeler sebep-sonuç ilişkisi ve karşılıklı etkileşim anlamında tek boyutlu olarak değil, aksine, ekonomiden politik yapıya, teknolojik gelişmelerden demokrasi anlayışına ve kültüre kadar geniş bir alanı kapsar biçimde ortaya çıkmaktadır. Ekonomik dönüşüm sürecinin üçüncü aşamasını oluşturan bu değişim ve dönüşüm süreci, özellikle, sanayi devriminin bunalımları, sorunları ve krizi bağlamında ortaya çıkmış ve farklı girdi ve etkenlerle beslenip, belirginleşmiştir.

Ekonomik alandan toplumsal alana, politik alandan kültürel alana kadar bütün alt sistemlerde önemli sonuçlar doğuran bu dönüşüm sürecinin merkezinde enformasyon ve teknolojiler bulunmakla birlikte, önceki toplumsal düzeni oluşturan sanayi toplumunun sorunları da bu süreçte büyük önem taşımaktadır. Bu noktada önemli bir öge ise, enformasyon ve teknoloji alanındaki bu yeni gelişmelerin sonucu mal ve hizmetlerden kültüre, politik alandan sermaye hareketlerine kadar geniş bir alanda ortaya çıkan küreselleşmedir. Enformasyon ve teknoloji alanındaki hızlı ve sürekli gelişmelerle belirginleşen küreselleşme eğilimi, özellikle iletişimde ve sermaye hareketlerinde gösterdiği etkiyle, ekonomik, siyasal, toplumsal ve kültürel çıktılar üreterek, sürekli değişme ve gelişme anlamını kazanmıştır.

Günümüzde dünya çapında iki boyutlu bir değişim rüzgarı esmektedir. Bir yanda teknolojik devrimin iletişimde yarattığı olağanüstü hızlanma ve alan

genişlemesi var; elektronığın sadece iletişimde yarattığı devrimle kalmayıp ekonominin her kesiminde yeni olanaklar ve üretim biçimleri, dünyayı yerleşen deyimıyla ‘küresel köy’e döndürecek kadar küçültmesi, uzaya açılmada yeni boyutlar eklemesi var. İleti akışı artık sınır tanımazken, sınırsız haber kaynakları bireyin karşısına gelebiliyor, önünde yeni ufuklar açıyor. Ekonomide yarattığı topluma getirdiği değişimler ise saymakla biter gibi değil; kimi meslekler yok olup giderken yenileri doğuyor; devletlerin bilgilenme alanına getirdiği kısıtlamalar, internette haber akışı sınır tanımazken, anlamını yitiriyor ve devlet erkinin çaptan düşmesi gibi bir gelişme ortaya çıkıyor. Bu teknoloji devrimi gerçekten iletişimi hızlandırmakla kalmıyor, aynı zamanda küreselleştiriyor. Teknolojinin açtığı bu yeni ufuklar, maddi dünyamızla birlikte düşünce dünyamızı da değiştiriyor, kuramlar eskiliyor, eski anlayışların yerini yenilerine bırakması gerekiyor.

Günümüzde, bu teknolojik devrimle iç içe geçmiş gibi gözüken ikinci bir değişim boyutu daha vardır; serbest piyasa ekonomisi-serbest dış ticaret-serbest sermaye hareketleri. Bu boyutta gelişmiş, yarı gelişmiş, gelişmemiş ne kadar ülke varsa, hepsini kapsamak üzere yola çıkmıştır. Bunun temelinde ise sermayenin her biçimiyle küreselleşme baskısı vardır; ayrıca birincide olduğu gibi, bu da ülke sınırlarını yıkmak amacıyla; devletleri küçülterek şirketlerin egemenliğini kurmayı istemekte; bürokratik her türlü engeli yıkmayı hedef almaktadır. İletişimde yaşanan teknolojik devrim, sermayenin akışkan biçimiyle bir yerden diğerine aktarılmasını kolaylaştırmıştır ve artık milyarlarca dolar tutarındaki fonlar ışık süratiyle bir yerden diğerine gidebiliyor. Teknolojik buluşların iletişim-ulaştırma alanında kazandırdığı ivme, sermayenin hareketini hızlandırıp, kolaylaştırmaktadır (Kazgan, 1997: 10, 17). Bu ekonomik-teknolojik boyutla birlikte sanayi toplumunun yapısını sarsan, ilişkiler sistemini değiştiren, siyasal, ideolojik ve kültürel pek çok gelişme ortaya çıkmıştır.

Teknolojik devrimin ortaya çıkmasına en büyük katkı ABD’den gelmiştir. Serbest piyasa ekonomisi-serbest sermaye hareketleri akımı konusunda da ABD’nin katkısı birincil niteliktedir. Askeri, ekonomik ve teknolojik önderliğiyle ABD, birçok uluslararası kuruluşta etkin duruma ve küresel boyutta etkili bir güç haline gelmiştir. 1990’larda eski iki kutuplu dünyanın yerini tek kutuplu yeni bir dünyaya bırakmasından sonra ABD, bu kutbun en önemli belirleyicisi haline gelmiş ve gerçek anlamda küresel boyutta etkili olma sürecine girmiştir.

Dışa açılma baskısındaki sermayenin hedefleri ve onun bu hedeflere uygun olarak geliştirdiği teknoloji devrimini, devlet gücüyle küresel çapta pazarlayabilme olanaklarına da sahip olabilmektedir. Ayrıca, serbest piyasa ekonomisini hem ideolojik düzlemde hem de uluslararası örgütlerdeki etkinliği yoluyla, tüm doğrudan yarattığı baskılar yoluyla dünyaya kabul ettirebilmesi mümkün olabilmektedir. Oysa teknoloji devriminin getirdiği sonuçları her ülke, her firma ancak kendi kapasitesi ve karlılık hesapları elverdiği ölçüde kullanabilmektedir. Bu noktada, değişik metotlarla bu araçların kullanımı öne

çıkarılmaktadır. Artık okur-yazar, okur-yazar değil ayrımı değil, bilgisayar/teknoloji okur-yazarı ya da olmayanı gündemdedir (Kazgan, 1997: 11, 12).

Bunları tamamlayan siyasal koşullar da bulunmaktadır. Siyasal rejim olarak demokrasinin öne çıkması, insan haklarının benimsenmesi gibi gelişmeler bu süreçte sürekli gündemde tutulmaktadır. Ancak, doğal olarak bu siyasal işleyişler de tek kutuplu yeni yapılanmalarla paralel olarak ortaya çıkmaktadır.

Bu aşamada tartışılan diğer bir konu ise, ulus-devlet yapısı ile temsili demokrasinin durumuna ilişkindir. Son yıllarda küreselleşme süreci ile ilgili çözümlemelerde “analiz birimi” olarak ulus-devletler, bölgesel entegrasyonlar ya da çok uluslu şirketler ele alınmakta, bunlar arasındaki uyumlu ve/veya çelişkili ilişkiler incelenmektedir. Bu alanda genel eğilim, daha ziyade, çok uluslu şirketlerin dayattığı bir küreselleşme sürecinin ulus-devletlerin iktidarını ve hareket alanını daralttığı, uluslararası pazardaki rekabeti kızıştırdığı ve bunun da bölgesel entegrasyon girişimlerine yol açtığı şeklindedir. Aynı gelişim siyasal sistemler için de istikrarsızlık faktörü olmakta ve Batılı demokrasilere bir yandan mutlak ve evrensel bir statü oluşurken öte yandan da demokrasilerin geleceği konusunda kuşku doğmakta, “demokrasi krizi” gündeme gelmektedir. Sorun şudur: Batının temsili demokrasisi küreselleşme olgusuna cevap verecek kurumsal yapıya ve esnekliğe sahip midir? Yoksa bu alanda, bazı kuramcıların da dedikleri gibi, yeni ve özgün bir yapılanmaya, Batı tipi bir dönüşüme mi ihtiyaç vardır? (Timur, 1996: 18).

Demokrasinin gerçekleştirilmesinde tek bir egemen güce, yani ulus-devlete öncelik tanıyan anlayışlar artık ciddi bir biçimde sorgulanmaktadır. R.A Dahl’a göre; demokrasinin tek bir egemen birimi olduğu ve birim içindeki çoğunlukların birim dışındaki kişilere karşı özerk ve birim içindekilere karşı yetkili bulunduğu konusundaki inancın terk edilmesi gerekir. Bunun yerine, demokrasinin uygun birimlerini çoğalan diziler biçiminde, bir tür Çin kutuları seti biçiminde düşünmeye başlamalıyız (Yıldırım, 1994: 89). Daha çok çoğulcu ve katılımcı demokrasi yönünde düşünceler geliştiren R. Dahl, demokratik bir açıdan bakarak ulusal devletler içinde bugün var olan büyük-ölçekli demokrasinin kurumları hakkında bir çok soru ortaya atmaktadır. Poliarşi, çoğulculuk, ortak iyi kavramlarına dikkat çeken Dahl, temsili demokrasileri eleştirmektedir (Dahl, 1995: 284).

Yaklaşık üç yüz yıllık bir gelişim sürecinden sonra birtakım krizler ve sorunlarla karşı karşıya kalan sanayi toplumu, bugün, bilgiden teknolojiye, ekonomiden siyasal alana ve kültürel alandan ideolojiye kadar geniş bir yelpazede dönüşüm ve değişimin eşiğindedir.

İkinci Dünya Savaşı’nı izleyen yıllarda, teknolojiye ileri adımlar sonucu tarım ve sanayi toplumlarını çok yeni bir aşamaya geldiği gözlenmiştir. Uzaydan nükleer enerjiye ve bilgisayara kadar meydana gelen tüm gelişmelerin sonucunda, dünyada yeni bir teknolojik devrime tanık olunmuştur. Enformasyon devrimi olarak

adlandırılan bu teknolojik devrim, ABD’de başlamış ve hızla Japonya’ya sıçramış durumdadır. Batı Avrupa ise bu devrimi yakalama çabası içindedir.

1980’li yıllar insanoğlunu beklenmedik gelişmelere tanık kılmıştır. Kullanıla gelen kavramlar alt-üst olurken, değişik sanılan alanların birleştiği görülmüştür. Bunun sonucu, yeni yüzyıla girerken, sanayileşme sürecini tamamlamış ülkelerin bir bölümü de, sanayi ötesi toplum ya da enformasyon toplumu diye adlandırılan yeni bir toplum yapısını oluşturmaya başlamıştır. Enformasyon devrimi sonucunda enformasyonun toplanması, işlenmesi ve dağıtılmasının, tüm üretim biçimlerini, ilişkilerini ve bunları ele alarak günlük yaşantımızı sürdürme tarzlarımızı tümü ile değiştireceği beklenmektedir (Ceyhun ve Çağlayan, 1997: 2, 3). Enformasyon teknolojileri ve küreselleşme merkezli bu gelişmelerle sanayi toplumunun sorunları, bunalımları karşılıklı bir etkileşim şeklinde ortaya çıkmıştır.

2.3. Enformasyon Toplumu ve Küreselleşme Süreci

Kendine özgü dinamikleri, yapıları, işleyişleri ve son aşamada belirginleşen sorunlarıyla sanayi toplumunun ardından insanlık bugün, çok farklı gelişmeleri ve değişimleri idrak etmektedir. Üçüncü bin yılın başında dünyada yaşanan büyük değişim dört ayrı alanı içermektedir. Bu dönüşümlerin başında ise teknoloji gelmektedir. Bilgi ve iletişim teknolojisindeki baş döndürücü nitelikte ve hızla ortaya çıkan değişimler, insanlığa yepyeni dünyalar hazırlamaktadır. Değişimin diğer boyutunda ise, ekonomik yapılar bulunmaktadır. Gerçekten, artan dünya ticaretine bağlı olarak gelişen küreselleşme, ihraç ekonomilerine ve rekabet gücüne dayalı dijital ekonomilerin yepyeni tarihsel sayfalarını da gündeme getirmektedir.

Buna bağlı olarak siyasi ve sosyal boyutlu yeni dönüşümler görülmektedir. Dahası, teknolojik değişimle başlayan bu gelişmeler, ekonomiden siyasal alana ve kültürden ideolojiye, yönetim anlayışlarına kadar geniş bir yelpazede yeni ilişkiler, yeni yapılanmalar ortaya çıkarmaktadır. Bu değişim ve dönüşümün en belirgin özelliği ise demokratikleşme eğilimleri, yeni yönetim yapılanmaları ve uluslar arası işleyiş-iletişim düzenini de içerir biçimde, sanayi toplumunun temel niteliklerinden tamamen farklı yeni ilişkilerin ve niteliklerin ortaya çıkmasıdır.

Günümüz dünyasında öncelikle gelişmiş ülkelerde başlayan ve siyasi, ekonomik ve sosyo-kültürel birçok alanı kapsayan değişim rüzgarı, enformasyon teknolojilerindeki yeni gelişmelere bağlı olarak enformasyonun akıllara durgunluk verecek derecede artması sebebiyle bütün dünyaya yayılmaktadır. Dünya kamuoyunda bir yandan Yeni Dünya Düzeni oluşturma yönündeki girişimlere tanık olunurken diğer taraftan Yeni Dünya Düzensizliği ile karşı karşıya kalınacağı yönünde düşünceler de yer almaktadır. Bu gelişmelerden ve tartışmalardan anlaşılmaktadır ki; gelecekteki toplumun yapısı şimdikinden tamamen farklı olacaktır. Yeni toplum yapısının Enformasyon Toplumu ya da Sanayi Ötesi Toplum ve önümüzdeki çağın da Enformasyon Çağı olacağı yönündeki görüşler oldukça

yaygındır. Bu konuda kesin, net yapılanmalar henüz tamamlanmamış olmakla beraber belirtileri, temelleri ve altyapısı teknolojik, ekonomik, siyasal ve kültürel pek çok alanda hızla ortaya çıkmakta, ağırlığını ortaya koymaktadır.

21. yüzyılın başında bulunduğumuz şu günlerde, gelişmişlik seviyesi ne olursa olsun, bütün toplumları birden ilgilendiren çok köklü bir dönüşüm ve değişim sürecine girildiği artık uzun boylu tartışılmaksızın genellikle kabul görmektedir. Buna karşılık tartışmalar daha çok, yaşadığımız bu değişimin adlandırılması, daha önce yaşanmış diğer köklü toplumsal değişikliklerden ayrılan yönlerinin belirlenmesi ile bu değişim ve dönüşümün gelecekte alabileceği muhtemel durumların şimdiden kestirilmesi gibi konular üzerinde odaklanıyor. Bir başka deyişle, her kesimden bir çok kişi, kurum ve kuruluş tıpkı sanayi devrimi sonrası ortaya çıkan yeni toplumsal değişiklikler sonrasında olduğu gibi bu değişimi kendi açılarından anlamlı hale getirmeye, böylece onu denetlenebilir, yönlendirilebilir bir harekete dönüştürmeye gayret etmektedir (Ökmen vd., 2004: 27).

Bu anlama, tanımlama, denetleme ve yönlendirme çabaları bir yandan geriye doğru, sanayi toplumunun ortaya çıkardığı eski kavram ve kurumların yeniden sorgulanmasına; bir yandan da ileriye doğru, yeni toplumsal eğilimlere uygun kavram ve kurumların oluşturulmasına sebep olmaktadır. Dolayısıyla enformasyon toplumu ekseninde yapılan tartışmalar, hem geçmişe, hem de geleceğe yönelik özelliklere taşımaktadır. Geçmiş, bugün bulunduğumuz noktadan bakarak yeniden değerlendirilirken, bu değerlendirmenin ışığında gelecekle ilgili bazı tahminler yapılmaya çalışılmaktadır (Çoban, 1997: 1).

Yapı ve kurumlarıyla henüz oluşum ve şekillenme aşamasında olan ve gelecekte alabileceği yapılaşma şekilleri bugünden kısmen tahmin edilebilen bu süreçle ilgili farklı yaklaşım ve değerlendirmeler bulunmaktadır. Özellikle, sürekli değişme ve gelişme anlamında küreselleşmenin ekonomik, siyasal, sosyal ve kültürel sonuçları ile ilgili farklı yaklaşımlar vardır. İstesek de istemesek de köklü dönüşümlerin gerçekleştiği bir çağda, hızlı bir değişim sürecini yaşıyoruz. Bu, bütünüyle ulusçular ya da küreselleşmeciler denilenlerin iradi talepleriyle yaşanan bir süreç değil; onların çok ötesinde bilimiyle, teknolojiyle, kültürüyle bir çağın mantığındaki değişime tanık olmaktadır.

Bir *paradigmanın değişimi* anlamında bu yapısal dönüşüm ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel birçok sonucuyla bir realite olarak bugün karşımızda durmaktadır. Oluşum ve yapılanması henüz tamamlanmamış, ama önemli ipuçları ve değişim hareketleriyle belirmeye, billurlaşmaya başlayan bu yeni yapılanma önümüzdeki yüzyılda hakim bir ilişkiler sistemi ve düzeni olarak ağırlığını duyuracak gibi görünmektedir.

Bu sürecin olumsuz yanları yanında olumlu etkileri ve sonuçları da ortaya çıkmıştır. Yaşanılan kriz ve endişeler, yeni teknolojilerin uygulamaya konulması

için fırsat oluşturmıştır. Bu durum, istihdam kaybı ve işsizlik gibi bir sorunu da beraberinde getirmiştir. Ancak, toplum üzerinde işsizlik probleminden öte getirilen teknolojilerin uzun dönemli etkileri önemli hale gelmiştir. Zira bu teknolojiler yeni bir çağı açacak şekilde ileri ve farklı bir nitelikte ortaya çıkmıştır. Sanayi toplumunun insanlığa getirdiği köklü değişim ve dönüşümlere benzer bir işlem de günümüzde yaşanmaktadır. 20. Yüzyılın son çeyreği, bu dönüşümün başladığı dönem olmuştur. Bu yüzyıla kadar sosyal değişim çok yavaştı. Bir insanın hayatı boyunca fark edilemeyebilirdi. Bugün ise durum öyle değildir, değişimin hızı öylesine artmıştır ki, hayal edilenin çok ötesinde gelişmektedir.

Tarım toplumundan sanayi toplumuna doğru yaşanan dönüşüm uzun bir zaman dilimini kapsamaktadır. Toplumda meydana gelen büyük çatışmalarla birlikte yüz yılı aşkın bir dönem içinde sanayi toplumunun yapısı kurumlaşıp, yerleşti. Ancak, yeni bir değişim dalgası esmeye başladı. Toplumdaki büyük değişiklikler çatışma olmadan gerçekleşemeyeceği için yeni bir kriz dönemine girildi. Sanayi toplumundan yeni bir toplum düzenine geçiş öncesindeki kriz 1970'li ve 1980'li yıllarda hızla yayıldı. Krizi atlattmak için istikrar kavramı gündeme geldi. Oysa ki, yeni gelişmeler toplumlara daha ilk on yılda önemli ve çok köklü değişiklikler getirdi. Uygulanan istikrar paketleri değişimin hızına ayak uyduramadı.

Yeni toplum düzeninin yapı ve kurumları henüz oluşum ve şekillenme aşamasında olmakla beraber, gelecekteki alabileceği yapılaşma şekilleri bugünden kısmen tahmin edilebilmektedir. Günümüzde insanlık, teknolojinin sağladığı imkanlar vasıtasıyla, gelişen teknolojiler konusunda geniş bir bilgiye, ondan faydalanabilme imkanına sahiptir. Bu durum, yeni gelişmelerin, insanlığa getireceği değişim ve dönüşümün, sanayi toplumundan daha derin ve köklü olacağının ilk habercisidir (Çoban, 1997: 10, 11). Bugün, sanayi toplumunun ürünü olan temel kurumlar da son derece ciddi bir sarsıntı geçirmekte; zaman ve mekan kavramları değişmektedir. Fabrika üretiminin egemenliğindeki sanayi toplumunun sosyo-kültürel ve sosyo-politik yapısını oluşturan, ulus-devlet, kitle örgütleri, modernite, akıl ve pozitivist bilim gibi kavram ve kurumlar yeniden sorgulanmakta ya da önemli bir krizi yaşamaktadır.

20. Asrın sonuna geldiğimiz şu günlerde değişim, teknolojik gelişme, ekonomide yapısal değişimler ve küreselleşme gibi tartışmalar hem akademik çalışmaların, hem de popüler tezlerin içinde önemli yer tutmaktadır. Bu konularla ilgili entellektüel çabaların tüm dünyada içinde bulunduğumuz sosyo-kültürel, teknolojik, ekonomik ve siyasal yapılardaki değişimin ne yönde olduğu ve söz konusu değişimlerin insanlığın geleceğini nasıl etkileyeceği konularında yoğunlaştığı gözlenmektedir.

Aslında özellikle 1980'li yılların ikinci yarısından itibaren sonuçları görülmeye başlanan küresel değişim dalgası, günümüzün sanayi ötesi ekonomilerini oluşturan kapitalist ülkelerin gelişme trendlerinin ortaya çıkardığı bir olgudur. Ancak bu sefer gözlenmekte olan değişim, daha öncekilerden farklı olarak, sadece söz konusu ülkelerle sınırlı kalmayıp dünya ölçeğinde etkili olmaktadır. Bir başka ifadeyle,

yaşanmakta olan değişim, hem hayatın bir çok alanında yeni yapılanmaları zorlayan etkileri, hem de hemen tüm ülkeleri kapsayan yaygınlığı ile küresel bir nitelik kazanmaktadır. Bu bağlamda soğuk savaş yıllarının bitmesinin ardından on yıl geçmeden, küresel çapta politikaları içeren yeni bir konsensus oluştu ve bu yönde bir paradigma oluşturma yoluna gidildi (Gardels, 1998: 2). Diğer bir deyişle, teorik ve pratik arasında bir paralellik oluşturuldu.

Bu değişme ve gelişmelerin önemli bir boyutunu da geliştirmekte olan ülkelerin durumu oluşturmaktadır. Buna Batı/Batı-dışı ayrımının farklı bir görünümü de diyebiliriz. Batının gelişmiş sanayi ülkeleri, sanayi toplumundan farklı yeni bir dönüşümü gerçekleştirirken azgelişmiş ülkeler, etkileyen ve yönlendiren anlamında böyle bir değişimden uzak kalmaktadır. Azgelişmiş ülkeler, yeni değişim ve dönüşüm bir yana; sanayi toplumuna geçişi bile henüz gerçekleştirememişlerdir. İç dinamiklerin yetersizliği ve dış etkiler nedeniyle, yapısal değişim ve dönüşümlerden uzak bulunmaktadırlar.

Gelişmiş ülkelerin bugünkü görünümü ve mevcut gelişmeler yeni bir çağa girilmekte olduğu izlenimini güçlü hale getirmektedir. Bu çağ enformasyon bolluğunca damgalanan bir çağdır. Açılan yeni çağ, enformasyon çağı, oluşan yeni toplum ise enformasyon toplumu olarak adlandırılmaktadır. Adını çağa veren milyonlarca verinin bulunduğu enformasyon okyanusunda boğulmadan, hedefe ulaşmak, istenilen ölçüde ve şekilde enformasyondan faydalanmak ayrı bir teknoloji gerektirmektedir. Ancak yeni teknolojilerin, sanayi toplumundaki teknolojilere göre çok hızlı üretiminin yapılması ve hayat tarzımızı etkilemesi enformasyon toplumuna dönüşümün çok daha kısa sürede gerçekleşmesi yönünde bir sonuç doğurmaktadır (Çoban, 1997: 11).

Bu süreçte gelişmiş ve geliştirmekte olan ülkeler arasındaki ayrım önem taşımaktadır. Sanayi toplumunda olduğu gibi yine bir kısım ülkeler etkileyen, lokomotiflik yapan anlamında öncü konumunda bulunurken, diğer ülkeler yani azgelişmiş ülkeler ise etkilenenler grubunu oluşturmaktadır. Ancak bir farkla ki, enformasyon toplumuna doğru yaşanan süreçte etkilenme, gerek hız gerekse yaygınlık açısından sanayi toplumunun boyutlarının çok ötesindedir. Bu ise ağırlıklı olarak enformasyonun yeryüzüne homojen olmayan, avantajlıları ve dezavantajlıları belirleyen dağılımının durumu ile ilgilidir

3. KÜRESELLEŞME VE ULUSALARARASI İLETİŞİM DÜZENİ

Bugünkü anlamıyla küreselleşme olgusu, önemli ölçüde iletişimin uluslararası boyutu tarafından karakterize edilmektedir. Uluslararası siyasal ilişkiler, kültürel etkileşimler, haber ve eğlence ürünlerinin akışı, uluslararası ticaret, uluslararası finans hareketleri, dünyanın farklı yerlerindeki bağlantılarıyla bir bütünlük içinde enformasyon ağlarının varlığına muhtaçtır. Dolayısıyla bu enformasyon ağları üzerindeki ekonomik, teknolojik ve endüstriyel üstünlükleri, denetimleri nispetinde,

ülkelerin ve çok uluslu şirketlerin küresel ölçekte siyasal, ekonomik, kültürel ve toplumsal dönüşümü belirleme ağırlıkları vardır. Her gün birbiriyle giderek daha çok entegre olan ve iletim yetenekleri artan enformasyon ağlarının ürettiği bir uluslararası iletişim düzeni, insanların algı ve zihin dünyalarını küresel ölçekte etkileyen çok amaçlı stratejik bir araca dönüşmektedir.

Hepimiz ‘tek bir dünyada’ yaşadığımızın farkındaysak, bu algılama büyük oranda iletişimin uluslararası düzlemde gerçekleşebilmesinin sonucudur. İletişim araçları güncel olarak, o anda veya kısa bir süre önce dünyanın herhangi bir yerinde olup bitenleri kitlelere aksettirebilmektedir. Televizyon programları, filmler, haberler, vs. geniş bir uluslararası pazar içinde yüz milyonlarca insanın ekranına aktarılmaktadır. Küreselleşme açısından bakıldığında bu gelişmelerin hepsi, küresel ölçekte bir enformasyon üretim, dağıtım ve tüketim sisteminin parçası olduğumuzu ima etmektedir (Giddens, 2000: 407). İletişim araçlarıyla yayılan küresel imgelerin rolünün, çağcıl dünyada küreselleşmenin en belirgin yönlerinden biri olduğu açıkça gözlenebilmektedir (Rantanen, 2004: 8). Bu yönüyle küreselleşme, bütün dünyayı saran semboller, bağlantılar ve iletiler üzerinden taşınan etkileşimler ağının ekonomik, siyasal, kültürel ve toplumsal ilişkileri zaman ve uzam engellerini atlayarak küresel ölçekte dönüştürebilme kapasitesi olarak tanımlanabilir. Bu kapasite önemli ölçüde enformasyon ağlarının küresel entegrasyonunun bir sonucudur. Manuel Castells’e (2008: 171-172) göre, tam bir ekonomik küreselleşme, ancak yeni enformasyon ve iletişim teknolojileri temelinde gerçekleşebilir. Gelişmiş bilgisayar sistemleri ve telekomünikasyon ağları, finans merkezlerinin gereksinim duyduğu karmaşık işlem ve iletim süreçlerinin üstesinden gelmektedir. Çevrimiçi yönetim, şirketlerin ve çokuluslu şirketlerin uzamsal engelleri aşarak iş görmelerine olanak vermektedir. İnternet, mobil iletişim gibi teknolojiler yöneticilerin uluslararası ölçekte dolaşımını kolaylaştırmaktadır. Özellikle internet, yeni bir küresel girişimciliğin, ağ müessesesinin omurgası haline dönüşmeye başlamıştır. Mikroelektronikteki gelişmeler, bileşenleri standartlaştırılmış ürünlerin küresel ve uluslararası üretim hatlarında esnek biçimde örgütlenmiş olarak imalatını sağlamıştır. Etkileşimli iletişim sistemleri, enformasyon geri bildirimlerine olanak vererek, üretim merkezleri ile dağıtım ağları arasındaki koordinasyonu güçlendirmektedir. Uluslararası taşımacılık, enformasyon sistemlerinin ulaştırma teknolojilerine entegrasyonu aracılığıyla ülkeler ve kıtalar arasında emtia ve insan hareketliliğini artırmıştır.

McLuhan ve Fiore’ye (2005: 45, 63, 67, 68) göre, günümüzde küçük bir entegre devresine baskılı bir teknoloji, matbaanın getirdiği/geliştirdiği Batı tarzı doğrusal rasyonaliteyi tahrip ederek, görselliğin öne çıktığı herkesin herkesle bağlantılı olduğu bir düzlemde insanları, duyularını ve algılarını yeniden birleştirmiştir. McLuhan ve Fiore, bu olguyu, oral iletişime dayalı yazı öncesi toplumsal ilişkilere öykünerek, ‘küresel bir köy’ün ortaya çıkışı olarak ifade etmektedir:

“Yeni dünyamızın özelliği, ‘her şeyin bir andalığı’. ‘Zaman’ küçük parçalara ayrılmakta, ‘uzam’ sanki yok olmakta. Şimdi global bir köyde yaşıyoruz... her şey

anında oluyor, anında yaşıyor. İşitsel bir uzama geri döndük. Bugün okuryazarlıkla geçirdiğimiz birkaç yüzyıldan sonra yitirdiğimiz kabile hissiyatını, insanın başlangıçtaki duyumsamalarını yeniden yaşıyoruz.”

McLuhan ve Fiore'nin 'küresel köy' metaforu, küreselleşme olgusunu elektronik iletişim araçları ekseninde betimleyen, ancak teknolojik belirlenimciliği odağa yerleştirmekle eleştirilen en yalın sloganlardan biri haline dönüşmüştür. İkili, iletişim teknolojilerini değişimin etkin gücü, insanı ise kendi eliyle ürettiği teknolojinin esiri, gerçeği, kandırma oyunundan hiçbir zaman ayırt edebilecek yeteneğe sahip olmayan pasif bir alıcısı olarak sunmakla eleştirilir. İnsanların, kendilerinin değil, teknolojinin ürettiği, saptadığı, değiştirdiği ve eskiyi çöpe attığı; zamanın ve uzamın iletişim teknolojileri tarafından belirlendiği, biçimlendirildiği bir dünya sunmakla yadsınır (Erdoğan ve Alemdar, 1990: 159). Şüphesiz küreselleşmeyi tamamen veya çekirdekte teknik gelişme veya değişim olarak görme fikri yanıltıcıdır. Ancak yine de iletişim teknolojilerinin küreselleşmenin önemli bir ayağı olduğu açıktır. Bilgisayarlar, fiber optik, sayısallaşma gibi tekniklerin dünyanın birçok yerinde sosyal, kültürel, siyasal ve ekonomik faaliyetleri belirgin bir şekilde değiştiren elverişli koşulları sağladığını açıkça gözlemleyebilmekteyiz. Dolayısıyla iletişim teknolojileri aracılığıyla birçok insanın yaşama, düşünme biçimlerinin değiştiğini söylemek ile teknoloji ve küreselleşmenin denk olgular olduğunu varsaymak arasında da fark bulunmaktadır. Diğer yandan birçok karşı önerme de iletişim teknolojilerinin küreselleşme sürecinin tersine işleyen güçler oluşturduklarını ileri sürmektedir. Bu önermelere göre, teknolojiler, dünyayı ona sahip olanlar ile olmayanlar arasında ikiye ayırmaktadır. Süper güçler ve sosyal güç ağları üretmektedirler. İnsanların çoğu, iletişim ağlarının içinde yer almadıklarında, aynı zamanda bu güç ağlarının da dışında kalmaktadır (Schirato, 2003: 46, 50). Bu yüzden teknolojilerin kullanım tarzları, sadece küresel bir bütünleşmeye değil, aynı zamanda küresel ölçekte eşitsizliklere ve parçalanmalara da yol açmaktadır. Bu durum küreselleşme karşıtı eğilimleri canlandırmaktadır.

Bu analizlerden hareketle iletişim teknolojilerinin küresel etkilerine dair birbirine zıt iki farklı yorum biçiminin rekabet ettiği anlaşılmaktadır. Bunlar;

- 1- Küresel bir iletişim teknolojileri ağının dünyanın çok farklı bölgelerinde yaşayan insanları, toplumlarını, ekonomilerini, kültürlerini, siyasal gündemlerini bütünleştirdiğini; dünyanın zengin kültürel çeşitliliğinin kendilerini ifade edebilecekleri kanallar bulduklarını ileri süren iyimser yorumlar,
- 2- Teknolojik kaynakların iyeliğiyle bağlantılı olarak, enformasyona, ekonomik zenginliklere erişim yetenekleri, refah seviyeleri, özgün kültürlerini ifade edebilmeleri vs. açısından sosyal gruplar, sınıflar, farklı toplumlar ve çeşitli kültürler arasında eşitsizlikler, parçalanmalar ve sayısal uçurumlar üreten bir iletişim teknolojileri altyapısının yaygınlaştığına dikkat çeken kötümser yorumlardır.

Bu yorumlardan birincisi, ağırlıklı olarak teknolojik belirlenimcilikten ve liberal ekolden gelmektedir. İletişim teknolojilerinin yararlı potansiyellerine odaklanmaktadır. Bu potansiyelin bireysel girişim özgürlüğünü, kendini özgürce ifade yeteneğini, çalışma ve yaratıcılık gücünü desteklediğini öne sürmektedir. İkincisi ise, eleştirel yaklaşımlardan (Marksist ekol, Frankfurt Okulu, Bağımlılık Okulu gibi) esinlenerek, iletişim teknolojilerinin küresel kapitalizmin sınıfsal, ekonomik çıkarlarına hizmet ettiklerini ve düşünsel, ideolojik manipülasyonun araçları olarak kullanıldıklarını öne sürmektedir.

Bu yorumlama çeşitliliklerinin ortaya çıkmasında, rekabetinde ve ilgili literatürün derinleşmesinde son yirmi yılda iletişim sektörlerinde meydana gelen gelişmelerin önemli etkileri olmuştur. Bu zaman dilimi içindeki hızlı değişimin belirgin yönü, teknolojik gelişmelerle koşut olarak uluslararası iletişim düzeninin neo-liberal akımların etkisi altında yeniden biçimlenmesi olarak özetlenebilir. Aslında iletişim sektörlerindeki mevcut tablo genel olarak küreselleşen dünya ekonomisinin ana eğilimlerini yansıtmaktadır: Uluslararası ticaretin yaygınlaşması, finans piyasalarının birbirleriyle entegrasyonu, deregülasyon, çok uluslu şirketlerin dünya ekonomisini giderek daha yoğun biçimde yönlendirir hale gelmesi, bunların ağırlıklı olarak ABD, Japonya ve AB kökenli olması, bunlarla bağlantılı olarak ulusal ve uluslararası bazda oligopol piyasa yapılarının güçlenmesi, şirketler arası evlilikler, çevre ülkelerde teşvik görmeleri nedeniyle yabancı sermaye yatırımlarının işgücü ve diğer üretim girdi maliyetlerinin en düşük olduğu çevre ülkelere (özellikle elektronik bileşen üretimi açısından Asya-Pasifik bölgesine) doğru kayması gibi bilinen gelişmeler iletişim ekonomilerini de doğrudan etkilemiştir.

Bu etkinin belirgin yönlerinden biri, teknikler, içerikler/hizmetler ve endüstriler ölçeğinde birleşmelerin, entegrasyonların artmasıdır. Sayısal elektronik benzer elektronik işaretlerle, dijitalle konuşabilen bir teknolojiler ekosisteminin üretilmesine olanak vermiştir. Böylece elektronik yayıncılıktan telekomünikasyona ve bilişime kadar bütün araç gerecin sayısal sunum temelinde teknik entegrasyonunun yolu açılmıştır. Teknik entegrasyon farklı içerik ve hizmet biçimlerinin, farklı teknolojik platformlar arasında taşınabilir hale gelmesini sağlamıştır. Aynı uygulamanın veya nesnenin, iletişim ağları ile birbirine bağlanabilen veya aynı işlevlerle donatılmış birbirine benzeyen değişik ortamlar içinde çalıştırılabilmesi mümkün olmuştur (Baştan, 2009: 43). Örneğin sayısal olarak ifade edilebilen herhangi bir resim dosyası, sayısal video kurgu ünitelerinde bir video yapımına katılabilir, bir e-posta iletisine eklenerek ya da mobil cihazlar aracılığıyla kişisel iletişimde veya bir gazetenin bilgisayarlı sayfa mizanpajında kullanılabilir hale gelmiştir. Sayısal işaretlerle inşa edilen içeriklerin ve bu tarz içeriklerle alışverişi yapılabilen hizmetlerin benzeşmesi, araçlar arasında konvertibilitesi sayesinde, daha önceden gerek yasal, gerekse teknik nedenlerle birbirinden ayrı olarak ele alınan ve telekomünikasyon, elektronik yayıncılık ve

enformatik olarak üçe ayrılan iletişim endüstrileri arasındaki sınırlar silikleşmiştir. Sayısal sunuma dayalı olarak teknikler, içerikler/hizmetler ile sektörler arasındaki bu iç içe geçişler, iletişim alanında yatırım ve iş yapmanın yeni araçlarını, yollarını ve fırsatlarını üretmiştir. İletişimin üretim-dağıtım-tüketim eksenlerinde gelişen yeni iş modellerinin sunduğu fırsatlardan küresel ölçekte yararlanmak veya ağır rekabet ortamına direnebilmek üzere iletişim endüstrilerinde ulusal, bölgesel ve uluslararası ölçekte faaliyet gösteren şirketler arasında da diğer küresel ekonomik faaliyet alanlarında olduğu gibi yatay, dikey ve çapraz birleşmeler yaşanmıştır.

1980’lerde Maxwell, Murdoch, Berlusconi gibi medya patronlarının öncülüğünü yaptığı büyüme ve pazara hakim olma stratejileri giderek genişlemiş ve 1990’lardan itibaren mali piyasaların yönlendirmesiyle artan, bugün devasa boyutlara ulaşan şirket birleşmeleriyle çok uluslu kümelenmeler ortaya çıkarmıştır. 1990’lı yılların ortalarından itibaren elektronik kitle iletişim ve telekomünikasyon pazarlarının liberalleşmesi için çeşitli ülkelerde sınırlayıcı yasal hükümler azaltılmıştır. Serbest rekabetin olabildiğince kuralılaştırılması ve dikey birleşmeleri kolaylaştıran yasal çerçevelerin liberalleştirilmesi, ilgili endüstrilerdeki iş çevrelerini önemli ölçüde etkilemiştir. Bu süreç boyunca tüketici talepleri tarafında da önemli değişiklikler yaşanmıştır. Öncelikle iletişim kanallarının kullanımında standart kitle tüketiminin atomize olarak kişiselleşmeye başladığı gözlenmiştir. Tümlşik içerik paketlerine doğru talep kayması yaşanmıştır. Etkileşimli iletişim ortamlarına duyulan ilgi artmıştır (Baştan, 2004a: 40-44). Mobil telefonlar, bireysel internet servisleri ve paralı televizyon (pay per view television) gibi kişisel enformasyon ve iletişim enstrümanlarında bugün halen sürmekte olan bir çeşitlenme başlamıştır. Bu durum ağılanmış enformasyon ve iletişim platformlarına duyulan artan ilgi ile tamamlanmıştır. Böylece tümlşik enformasyon, iletişim hizmetleri ve ürünleri için artan talebi karşılayacak biçimde sistematik çözümlere doğru endüstriyel bir birbirine yaklaşma ve kaynaşma eğilimi ortaya çıkmıştır (Baştan, 2004b: 197). Bu temel çerçevenin sunduğu güdülemelerle 1990’ların sonunda ve 2000’li yılların başlarında Sony ile Columbia-Tristar, Vivendi ile Universal, AOL ile Time Warner, Mannesmann ile Orange, Viacom Inc. ile CBS Corp, Vodafone ile Air Touch, MCI-WorldCom ile Sprint Corp. örneklerinde olduğu gibi telekomünikasyon ve elektronik kitle iletişim alanlarında birçok birleşme yaşanmıştır. Bu birleşmeler, her biri yeryüzündeki ülkelerin çoğunun yıllık toplam üretimlerinden daha fazla değerin el değıştirebildiğı veya bir araya geldiğı dev ekonomik yapılar ortaya çıkarmıştır.

Birleşmelerin neden olduğu sermaye yoğunlaşması, iletişim endüstrilerindeki devlerin ulusal ve uluslararası boyutta üretim ve dağıtım ağıları üzerinde güç kazanmalarını sağlamıştır. Çok kısa bir süre içinde küresel iletişim pazarı General Electric, AT&T/Liberty Media, Disney, Time Warner, Sony, News Corporation, Viacom and Seagram, Microsoft, Cisco Systems gibi süper şirketlerin eline geçmiştir.

Uluslararası iletişim düzeninin bir çeşit ortakyaşar şirket kaynaşmasını veya düzenlemeyi teşvik etmesi, iletişim endüstrilerinin alt sektörlerinde de küresel oligopol yapıların formasyonuna neden olmuştur. Örneğin uydu ve kablo aracılığıyla iletilen haberler, spor müsabakaları ve belgesel programlar alanında CNN, ESPN, BBC ve Star'ın; uluslararası haber dağıtımında AP, UPI, Reuters ve AFP'nin; film endüstrisinde Sony, Disney, Universal, MGM, Time-Warner'ın; kitap basımında Bertelsman, Time-Warner ve Viacom'un ağırlığı artmıştır. Bu küresel ölçekli pazar, ayrıca dört-beş düzine ulusal veya bölgesel nitelikte ikincil düzey şirketler (Hearst and Advance Publications, Kirsh Group, Mediaset, Canal Plus gibi) tarafından tamamlanmıştır. Bu ikincil düzey şirketlerin birbirleriyle ve küresel olanlarla işbirlikleri, bağlantıları ve -bazıları için nihayetinde- birleşmeleri söz konusu olmuştur. Örneğin, küresel reklam kampanyalarını yürütebilmek üzere Kuzey Amerika kökenli uluslararası ölçekte faaliyet gösteren en büyük on reklam ajansının dünyanın birçok bölgesinde ulusal ölçekli partnerleri bulunmaktadır. Böylece dünya iletişim pazarının ve iletilerin küresel dolaşımının büyük bir kısmı, ağırlıklı olarak sınırlı sayıda ülkenin (özellikle Kuzey Amerika ve Avrupa kökenli) ve giderek daha az sayıda uluslararası aktörün kontrolü altına girmiştir. Üstelik birçok iletişim devinin başlıca hissedarları da aynı olup, bu şirketlerin yönetim kurulları ve mülkiyetleri aynı kişilerden ya da ailelerden oluşmaya başlamıştır (Giddens, 2000: 408; Schirato, 2003: 176; Tellan, 2010). Uluslararası iletişim düzeninin giderek oligopol bir yapı arz etmeye ve mülkiyetin sınırlı sayıda kişinin elinde toplanmaya başlaması, bu alana ilişkin akademik ve entelektüel bakışın da giderek kötümserleşmesine ve eleştirilerin dünyada bir çeşit kültürel/zihinsel hegemonyanın geliştiği, yerel kültürlerin ve çoğulcu demokratik değerlerin bu hegemonyadan zarar göreceği temelinde şekillenmesine yol açmıştır.

4. ULUSLARARASI İLETİŞİMİN DÜZENİNİN KÜRESEL ETKİLERİ ÜZERİNE ÇATIŞAN YAKLAŞIMLAR VE ELEŞTİRİLER

Küreselleşme olgusuyla bağlantılı olarak en tartışmalı temalardan biri, uluslararası iletişim düzeninin küresel ölçekli etkilerinin gelişmiş ülkelerle gelişmekte olanlar arasında kültürel ve siyasal bağımlılık, hatta egemenlik ilişkilerine yol açıp açmayacağıyla ilgilidir. Gezegenin Batı-Doğu, Kuzey-Güney eksenleri arasında, enformasyon üretim kaynakları, tarzları ve akış yönlerindeki eşitsizliklere yapılan vurgu, bu tartışmaların en can alıcı yönünü oluşturmaktadır. Bu vurgu, dünya toplumları üzerinde zihinsel bir denetim sağlamayı amaçlayan, uluslararası bağımlılık ilişkileri üreten ve hatta kimilerine göre koloniyel stratejileri derinden derine hedefine doğru taşıyan bir iletişim düzeninin -ağırlıklı olarak da küresel ölçekte haber ve eğlence akışı sağlayan elektronik kitle iletişim araçlarının- küreselleşme çerçevesi içinde etiketlenen, olumlanan her şeyi meşrulaştırdığını ileri sürmektedir. Eleştirilerin merkezinde Batı, özellikle ABD kaynaklı kültür endüstrileri yer almaktadır.

4.1. Küreselleşen İletişim Düzeninin Kültürel Etkilerine Yönelik Çözümlemeler ve Eleştiriler

1960'lı yıllardan itibaren iletişimin uluslararası boyutu ve kültürel etkileri ile ilgili süregelen tartışmalar, farklı ideolojik perspektiflerin sunduğu farklı çatılara dayanarak yeni kavramlaştırmalar ve derinlemesine sentezler sundukları için rekabet eden zengin bir akademik literatürün oluşmasını sağlamıştır. Bu literatür, 3 temel yaklaşım altında tasnif edilmektedir (Önür, 2002: 156):

- a) İletişim ve gelişme yaklaşımı,
- b) Kültürel emperyalizm yaklaşımı,
- c) Kültürel çoğulculuk yaklaşımı.

a) İletişim ve gelişme yaklaşım : Batı tarzı gelişmeyi özendirmek ve desteklemek üzere uluslararası nitelikteki birçok örgütün yanısıra kitle iletişim araçlarının da etkin olarak kullanılabileceğini ileri süren görüştür. Bu yaklaşıma göre, kitle iletişim araçları, gelişmemiş veya az gelişmiş bölgelerdeki yaşam biçimlerinin modernleşmesi yönünde Batı kültürünün yaygınlaştırılması rolünü üstlenmelidir. Yaklaşım, özellikle elektronik iletişim sistemleri aracılığıyla coğrafi sınırlamaların aşılabileceği ve yerel izolasyonların sonlandırılarak ulusal ve uluslararası düzeyde bir endüstri kültürü etrafında kapsayıcı bir bütünleşmenin sağlanabileceği varsayımına dayanmaktadır. Yaklaşımın temel felsefesi, gelişmekte olan dünyanın Batı'nın geçirdiği dört yüz yıllık ekonomik, politik ve teknolojik modernleşme sürecine benzer bir biçimde, ama hızlandırılmış olarak dönüşeceği biçimindedir. Dolayısıyla Batı tarzı yaşam biçiminin, endüstriyel ilişkilerinin, üretim ve tüketimin çevre ülkelere aktarılmasında, tanıtılmasında kitle iletişim araçları etkin olarak kullanılmalıdır (Önür, 2002: 156-157). İletişim ve gelişme yaklaşımı, IMF, Dünya Bankası, OECD gibi çok sayıda Batı kaynaklı uluslararası organizasyonun, Avrupa Birliği gibi uluslar üstü yapılanmaların politika ve beklentilerinden; akademik alanda da teknolojik belirlenimcilikten, neo-liberal yazından etkilenmiştir. Batı tarzı liberalizmin iktisadi kalkınma doktrininden beslenmiştir.

Bu yaklaşım, Batı akademiyasının bir kısmı dahil olmak üzere birçok açıdan eleştiri almıştır. Öncelikle modernleşmenin bir yapısal dönüşüm olduğu gerçeğini görmemekle eleştirilmiştir. İletişim araçlarının modernleşme yönünde yapabileceği etkilerin abartıldığı; sürecin ekonomik, toplumsal, kültürel, siyasal ve psikolojik yönleriyle çok boyutlu bir olgu olduğu ileri sürülmüştür (Bal, 2004: 199). Ayrıca gelişmiş ülke aydınlarının ve araştırma merkezlerinin 'başkalarını' tanımlamasına ve açıklamasına, onlara reçete sunmasına dayanan bu anlayış, özellikle azgelişmişliğin ülke içi tarihsel özel koşulların bir sonucu olduğunu varsaymasından dolayı eleştirilmiştir. Bu eleştirilere göre, özgün içsel dinamiklerle birlikte uluslararası kapitalist sistemin dünyanın azgelişmiş bölgelerindeki olumsuz duruma katkısı üzerinde durulmalıdır. Tarihsel süreç içinde gelişmiş kapitalist ülkelerin neden olduğu

etkiler kapsamlı olarak dikkate alınmalıdır (Ercan, 1996: 156-157). Üçüncü Dünya ülkelerinin aydınları arasında türeyen bu eleştirel bakış açısı, Marksist ideolojiden esinlenen çatışmacı ve değişimci sosyoloji ve iletişim kuramlarıyla paralel bir ekseninde gelişmiştir. Dünyanın farklı ülkelerindeki toplumsal ve kültürel yapının Batı tarzı bir kültürel hegemonya altına girmesinden kaygı duyan eleştirel yaklaşımlar, teknolojik olanaklarının ve dünya enformasyon ağının ortasında yer almalarının avantajıyla, merkez ülke olarak nitelenen ABD ve belli başlı sanayileşmiş AB ülkelerinin kültürel temelde çevre ülke denilen dünyanın geri kalan kısmı üzerinde yeni bir emperyalizm anlayışı geliştirdiklerini ve uyguladıklarını öne sürmüştür.

b) Kültürel emperyalizm yaklaşımı : İkinci Dünya Savaşı öncesi kolonileri kontrol eden gelişmiş ülkelerin, savaş sonrasında -özellikle Amerika Birleşik Devletleri önderliğinde- dünyanın az gelişmiş ülkeleri üzerinde yeni bir egemen-bağımlı ilişkisi oluşturduğunu; ideolojik kültürel bir çerçevede gelişmiş egemen ülkelerden az gelişmişlere doğru bu ilişkinin meşruiyetini dayatacak biçimde bir iletişim düzeninin hâkimiyetinin kurulduğunu ileri süren yaklaşımdır (Önür, 2002: 159). Kültürel emperyalizm yaklaşımı, önemli ölçüde Frankfurt Okulu'nun Amerikan kültür endüstrisi üzerine yaptığı eleştirilerden beslenmiştir. Frankfurt Okulu'na göre, kültür endüstrisinin yol açtığı tekel altında bütün bir kitle kültürünün aynılaşması yaşanmaktadır. Sinema, müzik, radyo ve benzeri uğraşlar artık sanat olmaktan ziyade bir 'iş' haline gelmiş ve bu iş kendi gerçeklerini gizleyen sahte bir ideoloji üretmiştir. Kültür endüstrisinin çıktıları, tüketici gereksinimleri ve halkın talepleri gibi karartma gerekçelerle standartlaştırılmış olarak sunulmakta ve nihayetinde yaratıcılığı olmayan, kendini tekrar eden, ama küçük bir burjuva azınlığın kazanç döngüsüne katkı sağlayan sığ bir kitle kültürü ortaya çıkarmıştır (Erdoğan ve Alemdar, 1990: 216-217). Küreselleşme, bu sığ kitle kültürünün, bir 'iş' olarak uluslararasılaşmasına aracılık etmektedir. Batı kökenli kitle kültürünün uluslararasılaşması, Hollywood sinemasının ideolojik klişeleri, haber ajanslarının dünyanın azgelişmiş bölgelerine yönelik ön yargılı bakışları, tüketim odaklı yaşam tarzının özendirilmesi gibi birçok olumsuzluğun da küresel alana taşınmasına ve çevre ülkelerin Batı merkezli bir kültürel etki alanının büyümesine kapılmasına yol açmıştır.

Batı'da yoğunlaşan ya da onun normlarına ve tarzlarına göre onun denetlendiği yerlerde üretilen, buradaki ülkelerden yola çıkarak bütün gezegeni kuşatan görüntüler, sözcükler, ahlaki değerler, tüzel biçimler, siyasal yasalar, yeterlilik ölçütleri kitle iletişim araçlarıyla bunları yaratan birimlerden dünyanın geri kalanına doğru akmaktadır. (Latouche, 1993: 34). Bu yoğun enformasyon sağanağının altındaki bir Doğulu ya da Güneyli, giderek Batı'nın imgeleriyle kendini görür ve değerlendirir hale gelmeye başlamıştır.

Enformasyonun tek yönlü akışı ve çevre ülkelerde meydana gelen çarpık algılama biçimleri, kitle iletişim araçlarının eski koloni anlayışının bir devamı olarak uluslararası alanda kültürel bir emperyalizm oluşturacak biçimde gelişmiş ülkelerin

uluslararası çıkarları ve güçleri lehine çalışmasını (Önür, 2002: 159); Batı kaynaklı değerlerin, inançların, düşüncelerin benimsetilmesini; dolayısıyla yine aynı kaynaktan gelen taleplere ve arzılara karşı çevre ülkelerin zihinsel temelde hazır pazarlara, kaynaklarını cömertçe sunan bağımlılara dönüşmelerini kolaylaştırmıştır.

Bireysel özgürlük ve serbest girişim ruhu gibi Amerikan veya Batı kimliğine atfedilen değer yüklü çarpıtmalar, bağımlılığın rızaya dayalı bir boyun eğmeye dönüşmesini sağlamaktadır. Kitle iletişim araçlarından sunulan içerik, Doğu'ya ve dünyanın geri kalanına ilişkin değerleri küçümsemesi, bireysel haklara ve demokrasiye düşman göstermesi, tutucu, yıkıcı olarak betimlemesi suretiyle, Batı kapitalizmine ve ideolojisine bir meşruluk alanı açmakta, kapitalist değerlerin yayılmasını sağlamakta ve yerel kültürlerin aşınmasına yol açmaktadır (Bal, 2004: 200). Bu gelişme, ileride Batı kapitalist değerleriyle ve sahte ideolojisiyle donanmış, alttan alta sömürgecilik anlayışını taşıyan ve meşrulaştıran monolitik bir küresel kitle kültürünün gezegene giderek daha çok egemen olması riskini ortaya çıkarmaktadır.

c) Kültürel çoğulculuk modeli: Kültürel farklılıkların ulusal ve uluslararası ölçekte sorun olmaktan çok, bütünleşme ve birlikte gelişme olanağı sağlayacağı varsayımına dayanmaktadır. Her kültür, kitle iletişim aracılığıyla kendini ifade edebildiği gibi, diğer kültürlerin farkında olma imkânı da bulmaktadır. Böylece kültürel çoğulculuğun algılanmasını ve desteklenmesini sağlaması açısından kitle iletişimin özel bir önemi bulunmaktadır. Kitle iletişim sistemlerinin ve ulaşımın gelişmesiyle birlikte, kültürler arası sınırlar daha geçirgen hale gelmektedir. İletişim teknolojileri geliştikçe, kültürel izolasyonlar azalmaktadır. Kültür gruplarının kendi içinde ve diğerleriyle olan etkileşimleri, geleneğin bütünleştirici rahatlığı, öz yorumlamanın kolaylığıyla, bireylerin kendi kültürel kimliklerinin farkına varmalarını sağlamakta, kimliklerine duyarlı hale getirmekte ve kültürel kimlik bilincini yükseltmektedir. Kültürel çoğulculuk modelinin en zayıf görünen tarafı, kitle iletişim araçlarının farklı kültürlerle eşit mesafede durup duramayacağıyla ilgilidir. Kitle iletişim araçlarında daha çok temsil fırsatı bulan kültürler egemen olurken, diğerleri cılız kalmaktadır. Kitle iletişim araçlarını daha iyi kullanan sınıfların ya da toplumların simgeleri ya da o toplumlara ait kültürel öğeler dünya çapında tanınabilirken, belki de dünyanın çoğuna ait diğer kültürler böyle bir temsil düzeyinden mahrum kalmaktadırlar (Önür, 2002: 166-170; Bal, 2004: 201). Bu yaklaşımın zayıflıklarına yönelik yorumlamalar da nihayetinde kültürel emperyalizm yaklaşımının varsayımlarıyla kısmen buluşmaktadır.

Dünya kültürlerini, içinde birçok rengi barındıran bir küresel gösteri olarak tahayyül ettiğimizde, kitle iletişim araçları bu gösterinin gerçek renklerini ne derece adil biçimde yansıtabilmektedir? İletişim araçlarını sermaye yapıları, örgütlenme ve kullanma becerileri açısından avantajlı olan kültür kaynaklarının daha etkin olarak kullanacağı şüphe götürmemektedir. Dolayısıyla dünyanın renkli küresel gösterisinin diğer asil üyeleri, bu temsil içinde otantik ve yerel birer istisna olarak

yer alacak ve temsil sahnesinde baskın görünenlerin özümsemesi içinde zamanla eriyceklerdir. Öyleyse baskın kültürlerin yayılma eğilimi, aynı zamanda kültürel çoğulculuğu tedrici olarak tahrip edebilme potansiyeline de sahiptir ve dünyanın zengin kültürel mirasının korunmasına yönelik tedbirlerin alınması gerekmektedir.

4.2. Küreselleşen İletişim Düzeninin Uluslararası Politika ve Stratejik İlişkiler Üzerine Etkilerine Yönelik Çözömler ve Eleştiriler

Uluslararası iletişim düzeni, küresel güçlerin (siyasal ve ekonomik iktidarlar bağlamında) stratejik hedeflerini destekleyecek biçimde yanlı bir yapıya sahip olmakla eleştirilmektedir. Eleştirilerin odağında, bu iletişim düzeninin omurgasını oluşturan Batı iletişim endüstrisinin ve içerik üretim-dağıtım-yayım düzeninin dünya siyasetinin sorunlu bölgelerine karşı adil olmayan, tek yanlı tutumu yer almaktadır.

Dünyadaki haber akışının ağırlıklı olarak önemli Batı haber ajanslarının denetiminde olması nedeniyle dağıtımı yapılan haber enformasyonu çoğunlukla Batı'nın bakış açısını yansıtmaktadır. Böylece siyasal imgelerin, çatışmaların aktarılmasında Batı ve Doğu yarımkürelerine atfedilen değerler ve imgelerin gösterim yoğunlukları ile biçimleri bakımından farklılıklar ortaya çıkmaktadır. Gelişmekte olan dünyaya ilişkin haber değeri bulunan bir olay genellikle, 'felaket, darbe, bunalım' kategorisinde yer almaktadır. Dolayısıyla olayların iletişim araçlarından takdimi, dünyanın bu bölümünü, yıkımların gerçekleştiği, şiddetin buralara özgü, insan yaşamının ucuz olduğu, insanların sapkın, barbarca ve irrasyonel davranışlar sergilediği yerler olarak doğallaştırmaktadır (Giddens, 2000: 409; Schirato, 2003: 171). Olayların yanlı sunum tarzı, kuşkusuz bazı önemli olumsuz sonuçlar üretmektedir. Öncelikle Batılı izleyicilerin kendilerini bu olaylardan uzakta tutmalarına ya da neyin vuku bulduğuna karşı duyarsızlaşmalarına yol açmaktadır. Batılı izleyicinin bakış açısından az gelişmiş dünyadaki olayların bu şekilde gerçekleşmesi gayet normaldir ve dünya insanların geri kalanı Batılılaşmadıkça da böyle olmaya devam edecektir. İkincisi, az gelişmiş dünyanın şiddetin, barbarlığın ve irrasyonelitenin var olduğu yerler olarak betimlenmesi, meydana gelenlerden dolayı kimsenin suçlanamayacağı (Schirato, 2003: 171) - özellikle de Batı-Doğu, gelişmiş-az gelişmiş ilişkilerinin tarihsel kalıtları açısından anlamına gelmektedir. Dünyanın gelişmiş parçasının kendi etrafını bir sorumsuzluk kuşağıyla çevirmesine, küresel bir Berlin Duvarı dikmesine aracılık etmektedir. 'Dışarıdan gelen' enformasyon savaş, katliam, uyuşturucu, göç ve açlık gibi olumsuz görüntülerden ibarettir. Sıradan bir Batılı izleyici çoğunlukla bu olumsuzlukları hazırlayan Batı kaynaklı nedenleri göz ardı etmeyi tercih etmektedir. Örneğin, uzak yurtları savaş ve isyanların ölüm tarlalarına dönüştürmekte kullanılan silahların çoğu, sipariş listeleri titizlikle saklanan, verimlilikleriyle ve küresel rekabet güçleriyle gurur duyulan, Batı'nın gözü gibi koruduğu refahının can damarı olan kendi fabrikalarında üretilmesine karşı duyarlılık göstermemektedir (Bauman,

2006: 87). Üçüncü ve çok daha önemli bir başka sonuç da, bu doğallaştırmanın ve duyarsızlığın, ‘uygar’ Batı’nın siyasal ve stratejik pozisyonunun dünyanın geri kalanı üzerinde haklılaştırılmasına dayanak teşkil etmesidir. Özellikle iki dünya arasında bir çatışma meydana geldiğinde, çatışmanın ayrıntılarını betimleyen olay anlatımlarının kurgusu Batı lehine dramatize edilmekte ve sunulmaktadır. Birçok durumda uluslararası küresel güçler, buradan aldığı sözde meşru psikolojik dayanaklardan hareketle, stratejik hedeflerine ulaşacak biçimde eyleme geçmekte ve uluslararası müdahalelerde bulunmaktadır.

Örneğin, 11 Eylül olaylarının görüntüleri öylesine ayrıntılı biçimde aktarılmış ve kapsamlı bir biçimde neşredilmiştir ki, Amerika’ya ne olduğu trajedisi, dünyanın her yerindeki insanların Amerika’nın sonradan Afganistan’ı bombalamasına anlayış gösterebileceği bir tepkinin oluşmasına zemin hazırlamıştır. Aksine, Afgan sivillerin bombalanması ve ölümleri iletişim araçlarında daha düşük koveraj bulmuş, kurbanların birkaç yakın plan ve tekrar eden gösterimleri dışında, sadece moloz yığına dönüşmüş ve tahrip edilmiş köy-kasaba görüntüleriyle yetinilmiştir (Schirato, 2003: 171). Ölenlerin anısına mumların dikildiği, çiçeklerin bırakıldığı dramatik sahnelerle tasvir edilen 11 Eylül kurbanlarının karşısında, sadece istatistikî veya aritmetik değeri olan, hatta birçok durumda resmi raporlara bile girmeyen Afgan sivil ölümleri...

Haber kanallarından gerçek hikayelerin aktarılma ve yorumlama tarzına paralel olarak, televizyon ve sinema aracılığıyla sunulan kurmaca hikayeler de uluslararası politik hesapları olanların eylemlerinin meşruiyetine kitleleri hazırlamak için kullanılmaktadır. Sözgelimi Amerikan sinemasının, stratejik düşüncenin gücüne, toplumsal hafızanın çok çabuk unutulması özelliklerine dayanarak ve ayrıca işin içine sinema sanatının görsellik gücünü, yoğunluğunu katarak, ülkenin politik ve stratejik gündemine uygun alternatif hikayeler ürettiği görülmektedir. Hollywood, Amerikan stratejik hedeflerinin pozitif yönde dile getirilmesine veya ‘mükemmelleştirilmesine’ yardımcı olacak zihinsel dünyanın oluşumunu ortak seyir yoluyla sağlamaktadır (Valantin, 2006: 11). Kitlelerin sinema filmleri üzerinden sunulan değerlerle psikolojik yönetimi, hem ulusal, hem de uluslararası ölçekte işe yaramaktadır. Yenilgiye uğratılması zor Amerikan gücü veya daima doğruluk, adalet ve özgürlükler üzerine kurulu bir Amerikan idealizmi, dünyanın her yerindeki sinema salonlarından film kahramanları aracılığıyla izleyicilerin zihinlerine enjekte edilmeye çalışılmaktadır. II. Dünya Savaşı sırasında ve hemen sonrasında Nazi ve Japon militarizmi karşıtlığına dayanan savaş ve kahramanlık filmleri, Soğuk Savaş döneminde nükleer silahlanmanın ve uzay yarışının etkisiyle bilimkurguyu da kapsayan geniş bir ulusal güvenlik sinemasının gelişimi ve nihayet günümüzde köktenci terörizme karşı vizyona giren başka bir ulusal güvenlik sineması tarzı, ulusal ve uluslararası ölçekte dağıtılmış ve peşi sıra perdeye, ardında televizyon ekranlarına yansıtılmıştır. Uluslararası stratejiyle kurmacanın el ele verdiği yüzlerce kurmaca örnek bulunmaktadır.

Noam Chomsky'e (1993a: 23-25) göre, Batı'nın egemenliği altındaki iletişim düzeni, sunulan içeriklerin çatısını, yerleşik ayrıcalıkları ve sınırlı bir elitin dünya görüşünü destekleyen bir çerçeve içinde kurgulamaktadır. Böylece her türlü tartışma sınırlandırılmakta ve düşünce denetimine uygun bir medya gündemi ortaya çıkmaktadır. Konuların seçimine ve sorunlara ışık tutulmasına, dile getirilmesine izin verilen düşünceler yelpazesi, içeriğin hazırlanmasına ve yorumlanmasına kılavuzluk eden tartışılmaz belli öncüller ile hâkim dünya görüşünün sunulmasında zorunlu tutulan genel çerçeve, birbirleriyle sıkı sıkıya kaynaşmış olan devletlerin ve şirketlerin çıkarlarına hizmet etmektedir. Dolayısıyla burada asıl sorun, medyanın endüstriyel yapısından ve devletle olan karmaşık ilişkilerinden kaynaklanmaktadır.

Öyleyse sorunların kaynağı olarak, iletişim araçlarının küresel ölçekte teknolojik kapsamının değil, bunların küresel güç merkezlerinde siyaset kurumuyla ve çıkar gruplarıyla olan bağlantı zeminleri, örgütlenme ve kullanılma biçimleri dikkate alınmalıdır. Bu girift bağlantı zemininden kaynaklanan ulusal bazdaki demokratik meşruiyet krizleri sorunun önemli bir yönünü oluşturmaktadır. Ulusal ölçekte iletişim araçlarının nüfuzu altındaki siyaset alanı, kişiselleştirilmiş liderliğe indirgenmiş, teknolojik bakımdan yetkin yönlendirmeye bağlı, bazı zamanlar yasadışı yollardan finansmana sürüklenmiş, skandallarla çalkalanan parti sistemleri altında cazibesini ve güvenilirliğini yitirmeye başlamıştır (Castells, 2008b: 512, 513). Siyaset alanının güvenilirliğini yitirmesi, doğal olarak küresel ölçekte yansımakta ve küreyi topyekûn etkileyebilmektedir. Irak Krizi'nde dünyayı 'bizden yana olanlar ve karşı olanlar' diye ikiye ayıran neo-kon dayatmaları, dönemin ABD Başkanı Bush'a duyulan küresel antipati demokratik meşruiyet krizinin yüzeye çıkan görünümleridir. Kitle iletişim araçlarının kitlesel bir isteri oluşturarak 'başka toplumların özgürleştirilmesi' ve 'terörizmle savaş' gibi ideallerle kamufle ettiği petrol ve silah şirketlerinin arzularının ve Amerikan stratejik hedeflerinin demokratik meşruiyeti sorgulanmalıdır. İletişim alanı, siyaset alanı ve ekonomik çıkar çevreleri arasındaki girift bağlantıların demokratik değerler lehine çözülmesinin yolu bulunana kadar, ulusal ve uluslararası boyutlarıyla küresel iletişim düzeninin hem kültürel, hem de stratejik ve politik anlamda sorunlu olarak algılanması süreceğe benzemektedir.

4.3. İletişim Alan ve Küreselleşme İlişkisini Etkileyen Yeni Eğilimler: Geleneksel İletişim Düzeninin Yerine Alternatif Araç Arayışlar

Teknolojik gelişme literatürüne yöneltilen itirazlar, teknolojinin etkin olarak insanoğlunun yaşamını çekip çevirdiği varsayımına karşı seslerini haklı olarak yükseltirken, tersinden teknolojiye arınmanın da olumsuzluklardan kaçınmanın bir yolu olacağı biçiminde dile getirilirlerse, benzer biçimde teknoloji karşıtı bir belirlenimci görüş haline dönüşürler. Öyleyse itirazları tekno-karşıtlıktan farklı bir

noktaya konumlandırmak ve teknolojinin olası potansiyellerinden yararlanmanın yollarını betimlemek gerekmektedir.

Şüphesiz ki, küreselleşme, teknolojik gelişimin -onunla el ele vermekle birlikte- zorunlu veya evrimsel bir sonucu değildir. Teknoloji gerek günlük pratiklerimiz, gerekse küresel bağlamı içinde bir yapılabirlikler çerçevesi sunmaktadır. Kullanım biçimi, yönü ve olumlu-olumsuz etkileri, onu yaşamımızın bir parçası haline getirirken benimsediğimiz örgütlenme anlayışımızla bağlantılıdır. Bu açıdan bakıldığında itiraz edeceğimiz şeyin çerçevesi de değişmektedir. Teknolojileri, ne tür siyasal, kültürel ve ekonomik niyetlerimize uygun araçlar haline getirmekteyiz? Bu niyetler hangi güdülerden güç alıyorlarsa (kâr, uluslararası ölçekte iktidar veya şöhret, dünya hegemonyası, kaynakların sömürüye hazır hale getirilmesi, vs.), teknoloji de o güdüler doğrultusunda araçsallaştırılmaktadır. Ulusal ve uluslararası iletişim düzeninin kaynaklarının demokratikleştirilmesine yönelik politikalar, ulusal ve uluslararası kültürel çoğulculuğu destekleyecek ve küresel güç siyasetinin neden olduğu dengesizlikleri ve olumsuzlukları azaltacak biçimde iletişim teknolojilerinin araçsallaştırılmasını sağlayabilir. Chomsky (1993b: 19), siyaset alanı ve sermaye ikilisinin kitle iletişim araçları üzerindeki denetimine karşı sunduğu bildirgesinde basılı, görsel, işitsel, modern, aktivist ve iletişime dayalı yeni kitle iletişim araçlarının üretilmesine, farklı türlerin birbirleriyle eşleşmesine ve güçlendirilmesine destek istemektedir. Bu yolla, şirketlerin ve siyasal iktidar odaklarının kitle iletişim araçları üzerindeki denetiminin temel kaynaklarını, dinamiklerini ve etkilerini belgeleme; zihin denetimi, davranış değiştirme ve imaj oluşturma yöntemlerini teşhir etme ve tüm kamu alanlarını siyasal iktidar, şirket ve iş dünyasının ileti bombardımanından temizleme olanağımız olabileceğini ileri sürmektedir. Chomsky'nin çağrısından bir çeşit alternatif kitle iletişim araçları küresinin (alternatif bir küreselleşmenin) oluşumuna doğru bir çabanın sarf edilmesi gerektiği anlaşılmaktadır.

Gerçekten de bugün özellikle internet, bağlantılı ortam (hypermedia), çoklu ortam (multimedia) gibi iletişim araçları aracılığıyla dizayn edilebilecek yeni iletişim kanalları, küresel iletişim düzeninin avantajlı aktörlerinin uluslararası enformasyon dağıtımındaki gücüne karşı alternatifler geliştirme potansiyeli taşımaktadır. Uluslararası enformasyon ve iletişim teknolojileri arenası, haber işinin sadece geleneksel yöntemlerle büyümesine değil, daha fazla insanın daha farklı tarzlarda haber gereksinimlerinin karşılamasına yönelik olarak çeşitlenmesine de aracılık etmektedir. Artık bireyler, topluluklar, kurumlar enformasyonu geleneksel bir gazetenin sayfalarında bulunabileceklerden çok daha farklı biçimde yeniden tanımlamaktadırlar (Moeller, 2008: 169, 189). Etkileşimlilik, yeni tanımlamanın anahtar terimidir. Çeşitlenmiş kanallardan bireysel olarak enformasyon arama, seçip süzme davranışı, tek yönlü ileti sağanağına maruz kalmak yerine bu kanallar üzerinden başkalarıyla diyaloga geçebilme olanağı, iletişim ortamını bireysel arzulara ve zevklere göre kişiselleştirebilmenin konforu etkileşimliliğin önemini

artırmaktadır. Bu durum adeta elektronik devrelere bindirilmiş özerk bir kamusal tartışma alanı üretmeye adaydır.

Castells (2008b: 527-528), demokrasilerin yaşadığı meşruiyet krizlerinin aşılmasında bilgisayara dayalı etkileşimli kitle iletişimin önemli bir seçenek olduğunu vurgulamaktadır. Siyaset alanının demokrasi ekseninde yeniden inşası için yeni elektronik iletişim, siyasi katılımı ve yurttaşlar arasında yatay iletişimi güçlendirecektir. Bilgisayara dayalı kitle iletişim, bilginin edinilmesini ve yayılmasını kolaylaştırdığı ve mevcut kitle iletişim sermayesinin iletişim üzerindeki kontrolünü zayıflattığı için kitlelerin özerk, elektronik bir forumda tartışma, referandum yapma, karar alma ve siyasal anlamda etkileşime girme şanslarını artırmaktadır. Chris Atton'a (2008: 215-216) göre de, bu alternatif iletişim düzlemi, daha önce bir medya eğitimi almamış, profesyonel olmayan sıradan insanları da iletişim içeriklerinin üreticilerine dönüştürecektir. Dolayısıyla yeni iletişim araçlarının destek verdiği özerklik, iletişim araçları düzeninin daha demokratik olmasını sağlayacaktır. Bu yönde tek koşul, insanların kitle iletişim araçlarının mevcut durumunun olası ve geçerli tek iletişim biçimi olmadığını anlamalarıdır. Indymedia ve Wikipedia gibi örnekler, medya gücünün sadece kurumlardaki profesyonellere ve uzmanlara özgü bir iş olmadığını somutlaştırmaktadır.

Ancak yeni tarz demokrasinin geleceğine ilişkin bazı çekinceler de bulunmaktadır. Öncelikle bu demokratik siyaset biçiminin, önemli bir tartışma, temsil ve karar alma aracı olarak kabul görmesi, ulusal ve uluslararası ölçekte bir çeşit 'Atina demokrasisi'ni kurumsallaştırabilir. Böylece teknolojiye erişme olanağı bulunan ve eğitilmiş, nispeten küçük ve varlıklı bir elit, sıra dışı bir bilgilenme ve siyasi katılım aracından yararlanarak yurttaşlıklarını fiilen güçlendirirken, bu olanaklardan yoksun diğerleri yeni demokratik çekirdeğin dışında kalabilirler. Ayrıca diğer yandan yeni araçlarla gerçekleştirilen çevrimiçi (online) siyaset, siyasetin bireyselleşmesine; böylece bütünleşmeye, görüş birliği ve kurumlar oluşturmaya varmanın tehlikeli ölçüde zorlaşmasına yol açabilir (Castells, 2008b: 528). Bu olası olumsuzluklardan sakınmak için hiç şüphesiz teknolojiye ve enformasyona erişim olanaklarının, teknoloji okuryazarlığının toplum tabanına yaygınlaştırılması, özerk alternatif iletişim biçimlerinin teşviki ve sanal ortamı da içeren bir demokratik katılım kültürünün desteklenmesi gerekmektedir.

Önemli bir başka kaygı da bilgisayar ağları, internet, etkileşimli çoklu ortam gibi yeni teknolojik araçlarından paylaşılan içeriğin bir çeşit resmi denetim gücüne tabi tutulup tutulamayacağıyla ilgilidir. Bu kaygı kısmen doğru olmakla birlikte, bugünkü teknolojik düzeyde çiplere yerleştirilen elektronik bileşenlerin sayısı yüz milyonlara ulaştıkça ve programlama, çoklu ortam geliştirme becerisi arttıkça, yaygınlaştıkça, bakır içinden akıp giden elektronları ve fiber kablodan yansıyan fotonları denetlemek giderek zorlaşmaktadır. Merkezi otoritelerin, belli bir merkezi olmayan bir iletişim sistemini denetimi altında tutmaya çalışması giderek daha çetrefil bir durum haline

gelmeye başlamıştır. Bu denetim sadece iletişim ağlarının bazı kavşak noktalarını manipüle etmekle gerçekleştirilebilmektedir. Bugün için ulusal ve küresel ölçekte izleme spesifik bir hedef olmadıkça olağanüstü derecede zorlaşmıştır. Üstelik elektronik ağlar üzerindeki anti-demokratik denetim çabalarının etrafından dolanabilen donanımsal ve yazılımsal karşı teknikler de sürekli geliştirilebilmektedir.

5. SONUÇ

Birçok araştırmacı ve düşünür, evrimsel bir süreç biçiminde ya da salt teknolojik gelişmelerle betimlenmesi fikrine karşıt bir tez olarak, küreselleşmenin spontane ve etkilerinden kaçınılmaz bir süreç olmadığını ileri sürmektedir. Bu teze göre, küreselleşme, bilinen baskın sosyal güçlerin; NAFTA, OECD, GATT ve WTO gibi birçok uluslararası organizasyonun yönlendirdiği liberal politik bir projedir. Dolayısıyla politik olarak sorunlu ve itiraz edilebilir niteliktedir (Rupert, 2000: 42). Ancak yükselen itirazların ve küreselleşme karşıtı ittifakların; teknolojisiyle, sermaye gücüyle, uluslararası dayanaklarıyla ve mevcut haliyle 'küreselleşme çığı'nın önünde duramadığı gözlenmektedir. Dünya toplumlarının bugünkü anlamda küreselleşmenin maddi ve ekonomik altyapısını oluşturan teknolojilerden, sosyal ve kültürel bağlantılarından ve ayrıca kimi gelişmiş toplumların refah düzeylerinden vazgeçeceklerini umut etmek saflık ve romantik bir geri kafalılık olur. Öyleyse sadece yakınmak yerine, diğer bir seçenek olarak, altyapıların ve ulusal/uluslararası ölçekli sosyal/kültürel örgütlenmelerin, olumsuzlukları yüzünden şikayette bulunduğumuz küresel düzenin adil bir forma dönüştürülmesinde de etkin olarak kullanılabilesinin yolları bulunmalıdır.

Ayrıca bilimsel ve teknolojik ilerlemelerin, uluslararası etkileşimlerin ve zamanın ruhunun, küresel hegemonya oyununu kurgulayanların niyetleriyle mutlak biçimde uyum içinde gelişeceğini varsaymak, çok ön kestirmeci bir peşin hükümdür. Bilimsel ve teknolojik ilerlemelerin, kâr güdüsünün baskın etkisi düşürülerek, insanlığın ortak faydaları yönünde manipüle edilmesi yoluyla; alternatif teknolojilerin kullanılması, uluslararası güç merkezlerine alternatif oluşturan uluslararası düzenleyici mekanizmaların güçlendirilmesi yoluyla küresel ölçekli siyasal ve ekonomik aktörlerin avantajlı durumlarını sarsacak, onları, kürenin öncelikli sorunlarını algılayabilecekleri bir zemine çekecek tedbirler alınmalıdır. Bugün Birleşmiş Milletler'in ve ona bağlı UNESCO'nun, uluslararası çevre örgütlerinin ve hareketlerinin (Greenpeace gibi) ve benzerlerinin, sınırlı da olsa, gezegenin yaşamsal sorunları üzerine dikkatleri çekebildiklerini biliyoruz.

Küresel itiş kakış düzeninin ehlileştirilmesi için uluslararası çabaların; teknoloji okuryazarlığının geliştirilmesi, kitlelerin iletişim alt yapılarına ve enformasyon kaynaklarına erişim güçlerinin artırılması, kümeleşen medya odaklarına alternatif iletişim kanallarının desteklenmesi, demokratik katılım, kimliğini sergileme ve kültürünü yaşama/yaşatma, tanıtma çerçevelerinin genişletilmesi vs. yoluyla ulusal

bazda desteklenmesi gerekmektedir. Diğer temel ekonomik tedbirlere ek olarak, bu yolla, enformasyon toplumu ve küreselleşme jargonu, bir taraftan 1 milyar insanın açlık sınırında yaşadığı ve bir o kadarının temiz içme suyu bulamadığı, diğer taraftan küresel refah üretiminin dörtte üçünün Batı ülkelerinde yoğunlaştığı tuhaf ve umursamaz bir dünya resminin sorunlarına çözümler getiren bir paradigmaya dönüştürülebilir.

Günümüzdeki küreselleşme ve enformasyon toplumu tartışmaları, büyük ölçüde, II. Dünya Savaşı sonrasında yaygınlaşan sanayi toplumu tartışmalarının, yeni teknolojik gelişmelere uyarlanmış şeklidir. Dolayısıyla savaş sonrası stratejik güç politikalarının genlerini içermektedir. Bu genlerin ayıklanarak, insanlık ailesinin sözde seçilmişlerini değil, bütünü kapsayan bir enformasyon çağı idealinin üretilmesi bütün insanlığın yararınadır.

KAYNAKÇA

- Atton, Chris. (2008). "Alternative Media Theory and Journalism Practices", **Digital Media and Democracy: Tactics in Hard Times**. Ed.: Megan Boler, Cambridge, MA, USA: MIT Press. pp. 213-227.
- Bal, Hüseyin. (2004). **İletişim Sosyolojisi**. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Yayın No: 42.
- Baştan, Serhat. (2009). **Kuramdan Uygulamaya Etkileşimli İletişim Tasarımı**. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Baştan, Serhat. (2004a). "Dijital Ekonominin İletişim Endüstrileri Üzerine Etkileri, Değişen Tüketici Tercihleri ve Yeni Bir İzleyici Kültürünün Doğuşu". **Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**. Cilt: 2, Sayı: 1, ss.29-46.
- Baştan, Serhat. (2004b). "Dijital Video Yayıncılığındaki Gelişmeler: Bilgisayar İle Televizyon Teknolojilerinin Birleşmesi". **Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**. Sayı: 12, ss.181-201.
- Bauman, Zygmunt. (2006). **Küreselleşme Toplumsal Sonuçlar** (2. Baskı), Çev. Abdullah Yılmaz, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Baydur, Mithat. (1996). "Bilgi Toplumunun Açılımları Üzerine Notlar", **İlim ve Sanat**, S. 41, Nisan.
- Bozkurt, Veysel. (1996). **Enformasyon Toplumu ve Türkiye**, İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- Castells, Manuel, (2008a), **Enformasyon Çağı : Ekonomi, Toplum ve Kültür, Birinci Cilt: Ağ Toplumu ve Yükselişi** (2. Baskı), Çev. Ebru Kılıç, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları 97.
- Castells, Manuel, (2008b), **Enformasyon Çağı : Ekonomi, Toplum ve Kültür, İkinci Cilt: Kimliğin Gücü** (2. Baskı), Çev. Ebru Kılıç, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları 132.
- Ceyhan, D.Y, Çağlayan, M.U. (1997). **Bilgi Teknolojileri Türkiye İçin Nasıl Bir Gelecek Hazırlamakta?**, Ankara: T.İ.Bankası Yayını.
- Chomsky, Noam. (1993a). **Medya Gerçeği**. Çev. Abdullah Yılmaz. İstanbul: Tümm zamanlar yayıncılık.
- Chomsky, Noam. (1993b). **Medya Denetimi: İmediast Bildirgesi**. Çev. Şen Sür. İstanbul: Tümm zamanlar yayıncılık.
- Çoban, Hasan. (1997). **Bilgi Toplumu ve Planlı Geçiş**, İstanbul: İnkılap Kitapevi.
- Dahl, Robert (1995). **Demokrasi ve Eleştirileri**, (Çev. Levent Köker), Ankara: Türk Siyasi İlimler Yayını.
- Ercan, Fuat. (1996). **Gelişme Yazın Açısından Modernizm, Kapitalizm ve Azgelişmişlik**. İstanbul: Sarmal Yayınevi.

- Erdoğan, İrfan, Alemdar Korkmaz. (1990). **İletişim ve Toplum**. İstanbul: Bilgi Yayınevi.
- Gardels, Nathan. (1998). "The New Consensus", **New Perspect ves Quaterly**, Spring, Vol.15, Issue 2, p.2.
- Giddens, Anthony. (2000). **Sosyoloji**. Çev. Hüseyin Özel. Ankara: Ayraç Yayınevi.
- Erkan, Hüsnü. (1997). **Bilgi Toplumu ve Ekonomik Gelişme**, Ankara: T.İ. Bankası Yayını.
- Kazgan, Gülten. (1997). **Küreselleşme ve Yeni Ekonomik Düzen**, İstanbul: Altın Kitaplar Yayını.
- Latouche, Serge. (1993). **Dünyanın Batılaşması**. Çev. Temel Keşoğlu. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- McLuhan, Marshall, Fiore, Quentin. (2005). **Yaradandan Medya: the Medium is the Message**. Çev. Ünsal Oskay, İstanbul: Merkez Kitapçılık Yayıncılık.
- Moeller, Susan D. (2008). "Media and Democracy", **Digital Media and Democracy : Tactics in Hard Times**. Ed.: Boler, Megan. Cambridge, MA, USA: MIT Press.
- Ökmen, Mustafa, Yılmaz, Abdullah, Baştan, Serhat. (2004), "Kamu Yönetiminde Yeni Yaklaşımlar ve Bir Yönetişim Faktörü Olarak Yerel Yönetimler" **Kuramdan Uygulamaya KAMU YÖNETİMİ**, (Edit: M.Ökmen, A.Yılmaz), Ankara: Gazi Kitabevi.
- Önür, Nimet. (2002). **Küreselleşen Dünyada İletişim ve Toplum**. Ankara. Alp Yayınları.
- Rantanen, Terhi. (2004). **Media and Globalization**. London, , GBR: Sage Publications, Incorporated.
- Rupert, Mark. (2000). **Ideologies of Globalization : Contending Visions of a New World Order**. Florence, KY, USA: Routledge.
- Schirato, Tony. (2003). **Understanding Globalization**. London, GBR: Sage Publications, Incorporated.
- Tellan, Derya (Der.). (2007). "Erken Uyarı (!), Alınmamış Tedbir (?)", <<http://ilef.ankara.edu.tr/id/yazi.php?yad=2429>>, Erişim Tarihi: 14.01.2010.
- Thurow, Lester. (1994). **Karan Karan** (Çev. Ayşe Karasu), İstanbul: Afa Yayını.
- Timur, Taner. (1996). **Küreselleşme ve Demokrasi Krizi**, Ankara: İmge Kitapevi.
- Valantin, Jean-Michel. (2006). **Küresel Stratejinin Üç Aktörü: Hollywood, Pentagon ve Washington**. Çev. Ömer Faruk Turan. İstanbul: Babıali Kültür Yayıncılığı.
- Yıldırım, Selahaddin. (1994). **Yerel Yönetim ve Demokrasi**, İstanbul: IULA-EMME Yayını.